

Доц. д-р **СТОЈКО СТОЈКОВ**
 Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

БИТОЛСКАТА ПЛОЧА – ДИЛЕМИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Веднаш по неговото пронаоѓање во далечната 1956 година Битолскиот натпис го привлечоко вниманието на научната јавност и станал објект на неколку обиди за реконструкција и толкување.¹ Овој епиграфски споменик претставува камена плоча претставувана со различен размер 80 / 96 / 26 см.² или 58 / 92 / 15 см.³ (?) мошне оштетена, на која може да се прочита следното:

1.аѐмъ и дѣлаемъ ꙗваном самодръжъцемъ бѣлгарьско...
2. ...омощіѣ и молитвамѣ прѣстѣа владѣица нашеа Бѣа ї в...
3. ...жпеніе їв ї врѣховѣнною апѣлъ съ же градъ дѣланъ быст...
4. ...ѣж... и на сѣсеніе ї на жизнь Бѣлгаромъ начатъ же і...
5. градъ с.....и.ола мѣа ок...бра въ к. коньчѣ же са мѣа...
6. ...ис.....ыстѣ Бѣлгарінь родомъ оу...
7. ...к.....благовѣрноу сынь ꙗрона с.....
8.рѣжавьнаго ꙗже і развѣсте
9.ліа кде же възато бы зл.....
10.ѣод съ же в... црѣ ра.....
11.в.. лѣ... отъ створ...а мира
12.моу исхѣодѣшоу.

Постојат различни мислења во однос на оригиналниот размер што го имал натписот и на големината на делот што недостасува. Според Владимир Мошин натписот бил расположен на две соседни плочи, при што на левата каде што се наоѓал почетокот на натписот имало уште 10 – 13 редови.⁴ Јордан Заимов од своја страна смета дека од почетокот на натписот на секој ред недостасуваат само по 2 – 3 букви, а тоа го тврди како резултат на врската што ја прави меѓу редови 1 - 3.⁵ Тука тој не е

¹За текстот на натписот и понудените реконструкции види: Владимир Мошин, Битољска плоча из 1017 године, *Македонски јазик*, XVII, 1966, 51 – 61; Јордан Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български, старобългарски паметник от 1015 – 1016 г., БАН, София 1970, Horace Lunt, Review of "Bitolski Nadpis na Ivan Vladislav Samodurzhets Bulgarski: Starobulgarski Pаметnik ot 1015-1016 Godina" by Jordan Zaimov and Vasilka Zaimova, *Slavic Review*, vol. 31, no. 2 (Jun., 1972), 499. Понатаму ќе се работи основно со реконструкциите на Владимир Мошин (52), и Јордан Заимов (33, 34).

²Владимир Мошин, нав. дело, 51.

³Јордан Заимов, нав.дело, 10.

⁴Според Владимир Мошин, Битољска плоча, 51, тоа може да се утврди од сигурната реконструкција на првите три реда, Истиот, Уште за Битољската плоча од 1017 година, *Историја*, 7/2 (1971), 255, 256, Вера Стојчева-Антиќ, Битољската плоча важен епиграфски споменик од почетокот на XI век, *Развиток*, 17/6, Битола, 1979, 598.

⁵Неговото мислење е подржано и од Александър Милев, Јордан Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български, *Историческ Преглед*, 1971, кн. 2, 128

многу доследен зашто самиот додава по 2-3 букви на крајот на редовите, наспроти тврдењето дека „десниот дел е зачуван целосно“.⁶ Притоа тој сретнал очигледен проблем на првиот ред, кој не би можел да почнува со (зид)аемъ и затоа додава еден дополнителен ред за почеток: ✱ **въ лѣто ѿѣкѣ отъ створенїа мира обнови сѧ съ градъ.** Меѓу контра аргументите на Мошин заслужува внимание критиката на неприродното поврзување на ред 2 и 3 од Заимов **Їваном самодръжцемъ българско(мъ) / (и п) омоциѣ и молитвамї** наместо **съ п)омоциѣж**, што значи дека на почетокот требало да има повеќе текст.⁷ Тука треба да се додаде уште нешто важно— на ред 3 пред св. Богородица треба да е спомнат Бог (види понатаму), што зборува за уште поголем изгубен текст од левата страна, а за таква можност сугерира и отсуството на годината на поставување на натписот. Поради отсуство и на други елементи, за кои ќе стане збор понатаму, поскоро треба да се заклучи дека навистина постоел поголем дел на почетокот. Така на оштетениот над ¼ текст⁸ што го поседуваме сега треба да се додаде уште и недефиниран дел кој бил на соседна плоча, а тоа значи дека недостасува или е нечитлив меѓу 40 – 60% од оригиналниот текст, што наметнува потреба од внимателност при правење реконструкции и заклучоци.

Датирањето на натписот

Во науката се понудени генерално две датирања на натписот. Според доминантното толкување станува збор за натпис на Јован Владислав (1015 – 1018 г.) поставен при обновата на битолската тврдина, при што за точната година се дадени две верзии— во 1015 г.⁹ или во 1016/17 г.¹⁰ Според друго толкување кое нема многу приврзаници тој

⁶Йордан Заимов, нав. дело, 10 „оцелялата дясна част е запазена напълно“.

⁷Владимир Мошин, Уште за Битолската плоча, 256. Милев исто е на мислење дека првиот ред предлаган од Заимов е непотребен и одвај ли постоел, а уште помалку може да се прими расчитувањето дадено кај Заимов (Александър Милев, нав.дело,128, 130).

⁸Владимир Мошин, Најстарата кирилска епиграфика, Словенска писменост, 1050 годишнина на Климент Охридски, Охрид 1966 г., 39

⁹Блаже Конески, Името на градот Битола, ГЗФФ 23 (1971), 442. Димче Коцо, Прилог кон проучувањето на Битолскиот натпис, Прв конгрес на Сојузот на друштвата на историчаритена уметност од СФРЈ, Зборник трудови, Охрид, 1976, 60, Иван Божилов, Битолският надпис на цар Иван Владислав и някои въпроси от средновековната българска история, ИП, 1971, кн. 1, 91, 92, Александър Милев, нав. дело, 132, Коста Ациевски, Пелагонија во средниот век, Скопје (Од доаѓањето на Словените до паѓањето под турска власт). ИНИ, Скопје 1994, 53, Срѓан Пириватрић, Самоилова држава обим и карактер, Београд 1997, 24, Милан Бошкоски, Скопје и скопската област од 6 до крајот на 14 в., Скопје 2009, 110 бел. 352, Jonathan Shepard, Equilibrium to expansion (886–1025), in The Cambridge history of the Byzantine empire c. 500–1492, New York, 2008, 331, 529, Catherine Holmes, Basil II and the governance of Empire (976 – 1025), New York 2005, 56/57.

¹⁰Владимир Мошин, Битољска плоча, 54, 55, Истиот, Уште за Битолската плоча, Истиот, Најстарата кирилска епиграфика, 39, Вера Стојчева-Антиќ, Битолската плоча, 598, 601, Димитър Ангелов, Българската народност през вековите, София, 1994 г. с. 23, Истиот, Образование на българската народност, София, 1971, 336 – 1016 г.

може да потекнува од XIII в. (од периодот на Калојан¹¹ или на Јоан Асен II).¹²

За жал годината која постоела несомнено на натписот не е сочувана, барем не на начин кој може да дозволи сигурно прочитување. Меѓу истражувачите нема единство дури и по прашањето каде се наоѓала. Заимов смета дека била на претпоставениот прв ред од него (ред 0), а тоа го аргументира со неспомнувањето на годината на 6 ред каде што се наведени деновите и месеците на градежните работи.¹³ Мошин исто е на мислење дека на ред 6 не можело да има наведено година.¹⁴ За разлика од нив Иван Божилов смета дека таму можело да има година, која кореспондирала со датум даден на 12 ред.¹⁵ Според Димче Коцо годината била испишана на ред 12.¹⁶ Според Мошин таму биле одбележани месецот и денот на поразот на Самоил, а според Заимов таму немало година, туку се зборувало за смртта на Самоил. Наспроти Коцо кој смета дека на ред 11 немало година,¹⁷ Мошин и Заимов овде ја читаат (џ) ѣѣѣѣ = 6522 (1013/1014) г. макар Мошин да признава дека „годината е излижана“.¹⁸ Но, тоа може да биде не годината на подигање на натписот, туку поразот кај Беласица. На 11 ред Лунт слично на Коцо чита џ таму каде што Мошин и Заимов читаат ѣ, но за разлика од Коцо не смета дека тоа е невозможно, туку заедно со читањето на м на место к го дава датумот 1234 г.¹⁹

Во овој контекст сериозен проблем се јавува последниот ред во кој се читамоу исходџоу. Овие зборови и последните два реда се реконструирани во две варијанти. Според Мошин: џѣѣѣѣ го лѣ отъ створеніа мира / (мѣа июліа въ ѣѣ лѣтоу то)моу исходџоу. А според Заимов: џѣѣѣѣ го лѣт(а) отъ створеніа мира / (въ ключи і оуспе лѣтоу се)моу исходџоу. И двете реконструкции меѓутоа се неуспешни. И при двете е проблем тафтологијата со лѣто во рамките на неколку соседни зборови. Во реконструкцијата на Мошин имаме наведување на година, месец и ден, кон што се додава дека тоа е на крајот на истата година²⁰ – што е непотребно и неприродно. Наведувањето дека нешто се случило во крајот на истата година има смисла тогаш кога имаме два или повеќе

¹¹ Драган Ташковски, Кон етногенезата на македонскиот народ, Скопје 1974, 160, 162, бел. 238, Истиот, Прилог кон трактаречениот „Битолски натпис на Јован Владислав“, Развитие 18/6, Битола 1980, 510, 514, 517

¹² Lunt, op.cit. Сепак, тој заклучува дека „The crucial questions remain open.“ Колебање во датирањето изразува и Robert Mathiesen, The Importance of the Bitolja Inscription for Cyrillic Palaeography, *The Slavic and East European Journal*, Vol. 21, No. 1 (Spring, 1977), 1-2

¹³ Ѓорда Заимов, нав. дело, 17.

¹⁴ Владимир Мошин, Битољски натпис, 54

¹⁵ Иван Божилов, на цв. дело, 87, 88, 90.

¹⁶ Димче Коцо, нав. дело, 60.

¹⁷ Димче Коцо, нав. дело, 60, според него ако В на ред 11 се земе како бројка тогаш ќе се добие година со пет букви што е невозможно и затоа мисли дека годината не може да се прочита.

¹⁸ Владимир Мошин, Најстарата кирилска епиграфика, 39.

¹⁹ Lunt, op.cit. Види и Robert Mathiesen, op.cit. 2

²⁰ Ѓордан Заимов, нав. дело, 32.

настани извршени во рамките на иста година (како реконструкцијата на Заимов за ред 6 за почетокот и крајот на градбата). Чекор во таа насока е предлогот на Заимов кој овде наведува два настани– Битката на Беласица и смртта на Самоил. Меѓутоа, обидот е подеднакво неуспешен зашто излегува дека Самоил умрел кон крајот на „истата оваа“ година со Битката на Беласица (т.е. 6522 = 1 септември 1013 – 31 август 1014 г.) година, што е неточно: поразот при Беласица се случил на 29 јули 1014 г., додека Самоил умрел во следната септемвриска година – на 6 октомври 1014 или 6523 г.²¹ Божилов смета дека овде се наоѓале месецот и денот на завршување на натписот, кои преку посочувањето дека е во крајот на годината се поврзуваат со годината која претпоставено постоела на ред 6-ти.²² Но, месецот на завршување бил посочен имено на ред 5 (конъчѣ же са мѣа) и 6, а меѓу таквите датуми и ред 12 има премногу простор исполнет со други настани и барем една година (ред 11), што ја прави временската одредница на ред 12 двосмислена. Зборовите лѣтоу томоу исходащюу претпоставуваат дека е во прашање иста година со онаа на ред 11 (лѣ... отъ створенїа мира) и ако се зборувало таму за битката на Беласица тогаш во крајот на истата година (т.е. август 1014 г.) бил и настанот од ред 12, а ако настанот од ред 12 не можел да биде од август 1014 г., (во секој случај ние не можеме да го поврземе со ништо значајно) тогаш и на ред 11 не се зборувало за Битката на Беласица.

Или резимирано немаме година, а ниту знаеме каде се наоѓала–всушност (како сугерира и Божилов) таа можела да се наоѓа и на изгубениот лев дел на натписот. Единствените временски податоци на натписот не помагаат за неговото датирање. Имаме датум 20 октомври кој означува почеток на градежните работи. На крајот на текстот имало друг датум– година од создавањето на светот на ред 11 (лѣт... отъ створенїа мира), како и укажување дека во крајот на истата таа година нешто се случило (ред 12) без да е сосема јасно на кој настан се однесува тоа. Прочитот 1014 г. во финалните редови повеќе се потпира врз убедувањето дека е во прашање битката кај Беласица, отколку на сигурен прочит. Макар што тоа и да звучи логично, сепак текстот не дава сигурна основа за такво поврзување.²³ Хипотетичноста на понудените на овие места

²¹Йордан Заимов, нав. дело, 31 се обидува да го објасни преку фолклорна употреба на зборот лето во смисла на сезона, но не астрономска, туку народна (од Гурговден до Митровден) и за тоа дава пример од XIX в. Не ми е познат таков пример за употреба на зборот лето при датирање во средновековен натпис. Таквата конструкција е неоправдана, не кореспондира со употребата на лето во истиот натпис (ред 11), ниту пак со имињата на месеците, кои овде не се народни, туку римски (мѣа окѣовра). Види и критиката на Мошин на ставот на Заимов во Уште за Битолската плоча, 255. Милев, нав.дело, 130 исто не прифаќа толкување како сезона, но наспроти тоа смета дека сепак е во прашање смртта на Самоил кој умрел „кога завршуваше оваа година“, што е во практика невозможно толкување.

²²Иван Божилов, Битолският надпис, 88

²³Се што можеме да прочитаме сигурно во вториот дел на натписот е:рѣжавънаго ꙗже ꙗ развѣстѣ...../.....лѣа вѣе же възато бѣа за...../.....фод съ же в... црѣ ра...../.....кв го лѣ отъ створенїа мира...../.....моу исходащюу. Јасно е дека на почетокот е спомената победата на некој

реконструкции ги прави сами по себе несигурна основа за датирање на натписот.

За жал јазичната анализа не ги довела истражувачите до единствен заклучок за времето на настанување на натписот, но сепак доминира поврзувањето на јазикот на плочата со текстови од X / XI в.²⁴ Она што го наметнува гледиштето дека е во прашање натпис од времето на Јован Владислав не е поврзано со датумите во текстот, па дури ниту јазикот сам по себе, туку со два важни моменти: името на владетелот *Јоан* и тврдењето дека тој се јавува *син на Арон*. Друг самодржец Јоан син на Арон во историјата не ни е познат освен Јован Владислав. Обидот на Драган Ташковски да го објасни како подигање на натпис од Калојан, но во чест на Јован Владислав со цел да се поврзе со старите бугарски цареви тешко може да се смета за убедлив.²⁵ Досега не е регистриран случај владетел да подига натпис во чест на друг и тоа со векови одалечен од неговото време. Навистина употребата на *самоджец* во титулата на Првото Бугарско Царство досега не е забележана, за разлика од неговата честа употреба во второто. Но, пак и немаме некоја неодолива пречка поради која да не можело *самодржец* да биде позајмено од Византија во почетокот на XI в. Може да се додаде дека во корист на датирање во XIII в. се и зборовите „Бугарин родом“. За време на влашката апостасија во крајот на XII в. и градењето на новото Бугарско Царство во XIII в. стремежот за себелегитимирање преку преземање на бугарската царска традиција и реконструирање на „бугарскоста“ се изразиле меѓу другото и со прогласување на определен број личности постфактум за „Бугари

самодржавен цар (заедно со уште некој), но ништо повеќе не е сигурно. Идентификацијата со Битката кај Трајанова врата е можна и веројатна, но не и сигурна (како што е убеден на пример Владимир Мошин, Битољска плоча, 56). Но, како што се гледа ништо не докажува дека на крајот се зборува за втора битка и поврзувањето со Битката кај Беласица е во голема мера произволно.

²⁴Според Мошин (Најстарата кирилска епиграфика, 39), Заимов (нав. дело, 60-62, 78), В. Стојчева-Антиќ, (нав. дело, 599-601) јазикот и ортографијата се од X – XI в. Против тоа гледиште стои Lunt (op.cit., 499): „I must ... disagree with Moshin's estimate that this text fits in the early eleventh century“, додека „fits beautifully with the orthography and language“ со паметниците XIII в, Слично R. Mathiesen, op.cit., 2.

²⁵Драган Ташковски, Прилог, 507- 520. Тој освен тоа обраќа внимание на употребата на минато време, како и зборувањето во трето место во прво лице за владетелот и на база на тоа смета дека натписот бил издигнат по смртта на владетелот (Драган Ташковски, Кон етногенезата, 162, бел. 238, Истиот, Прилог, 510, 511, 512). Навистина прво лице се среќава малку почесто во градежни натписи: Повалски натпис од 1184 г., ктиторски натпис на кнез Мирослав (1170 – 1190), натпис на дук Врана (мај 1204), ктиторски натпис на Лада (1218), трновски натпис на Јован Асен II (1230), батошевски надпис, морачки натписи (1252 г.) (Бранкица Чигоја, Најстарији српски ћирилски натписи, XI – XV в., Београд 2014 (понатаму: Чигоја) 50, 59, 64, 73, Иванъ Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина, II, Книжовни и исторически паметници отъ второто българско царство, София 1944 (Понатаму: Дуйчев), 27, 38, 39, Българската литература и книжнина през XIII век, София, 1987 (понатаму: БЛК XIII, 201). Но, трето лице исто е широко застапено: Натпис на Кулин бан од 1185 г., ктиторско-надгробен натпис на судијата Градеше (1180 – 1204), дечански натпис на протомајстор Фра Вите (1334 – 1335), ктиторски натпис на господата Даница (1337) (Чигоја, 53, 65, 198, 214), станимашки натпис на цар Јован Асен II, бојански натпис од времето на Константин Асан (1258/9 г.) (Дуйчев, с. 38, 54), натпис од с. Троица Шуменско од 1263/4 г., (БЛК XIII , 202). Го има и во првата бугарска држава (в. Веселин Бешевлиев, Първобългарски надписи, София, 1979, 127, 128, 191, 201). Проблематично е минатото време, макар што не е исклучено дека го имало на еден оштетен натпис на Омуртаг (Веселин Бешевлиев, нав. дело, 123 -, „беше“).

родум“ . Ова појава е многу типична за XIII – XIV в.²⁶ Но прогласувањето на луѓе за „Бугари родом“ е регистрирано досега само во литературни дела, а и не значи дека никој не можел да биде наречен така и порано. Најголема слабост на теоријата за датирање во XIII в. се јавува секако невоможноста да се направи смислена реконструкција на натписот и на спомнатите личности во него.

Според тоа без да се смета целосно за затворено прашање засега датирањето на натписот во времето на Јован Владислав се јавува најаргументирано.

Титулата на владетелот

Особен интерес претставуваат титулите и владетелските епитети во натписот:

(1). **ЇѠАНОМ САМОДРЪЖЪЦЕМЪ БЛЪГАРЪСКО...** (7)..... **БЛАГОВЪРЬНОУ...**
(8).....**РЪЖАВЪНАГО...** (10).....**В... ЦРЪ.....**

Титулата на владетелот е реконструирана од Мошин на следниот начин: **ЇѠАНОМ САМОДРЪЖЪЦЕМЪ БЛЪГАРЪСКО(ГО ЦРСТВА)**, а од Заимов **ЇѠАНОМ САМОДРЪЖЪЦЕМЪ БЛЪГАРЪСКО(МЪ)**. И двете реконструкции се тешко прифатливи, а и зачуваниот дел од титулата сам по себе се јавува проблематичен на повеќе начини.²⁷ Една споредба со официјалната титула користена во Византија и во Бугарското Царство (првото и второто) со ова што го наоѓаме на натписот тоа веднаш го покажува:

Византија X – XI в.: $\epsilon\nu$ Христѡ τῷ θεῷ πιστὸς/ εὐσεβῆς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμᾱίων²⁸

²⁶БЛК XIII, 220, Стојко Стојков, Поимите Словени и Бугари од VII до XIII в. (појава и значења), Скопје 2013, докторска теза во ракопис, 500 – 505. Такви се: Михаил од Потука: **рѠдмъ съѠ Българинѡ** (Йордан Иванов, Български старини от Македонија, БАН, София 1970, 422, БЛК XIII, 55), св. Кирил (Кратко Кирилово житие, БЛК XIII, 58), Јоан Рилски (Драганов Минеј, Скопски Минеј, Софиски Пролог, Йордан Иванов, Старини, 365, БЛК XIII, 49, 50, 53), Јоаким (Иван Снегаров, Неиздадени старобългарски жития, Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски“, София т. 3 (29), 1953 – 1954, 166, БЛК XIII, 57). Дури и за св. Димитар Солунски наоѓаме дека татко му „беше по род Бугарин“, а мајка му Гркинка (БЛК XIII, 64, апокрифно житие на св. Димитар). Во Сказанието на Сивила се тврди дека „ќе се јави цар на два рода на име Константин (Заимова В.Т. и Милтенова А. Историко-апокалиптичната книжнина във Византија и в средновековна България, София 1996, 273), што алудира на „грчки“ и „бугарски“ род.

²⁷Во понатамошното истражување вреди да се истакне важната разлика меѓу официјална титула на владетелот и титулата што му се дава во различни литературни дела, разлика која не се прави често, а е клучна кога ја разгледуваме титулата врз владетелски натпис. Колку малку релевантна е титулата давана во литературни дела види на пример кај Црноризец Храбар: **Михаила црѣ грѣска** Старословенски кирилometодиевски извори, ред. ГѠрги Поп-Атанасов, Скопје 2011, с. 125

²⁸Георгије Острогорски, Автократор и самодржац, во Византија и Словени, Београд, 1970, 295, 298, 302. Ја наоѓаме во за Церемониите по 945 г. (Constantine Porphyrogenetos, The book of ceremonies, vol. II, Cambridge, 2012, 690, 13-14), а е конечно оформена како задолжителна формула во времето на Алексиј Комнин. Во времето на Василиј II среќаваме: $\epsilon\nu$ Христѡ τῷ θεῷ πιστὸι βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτορες Ῥωμᾱίων (978 г.) и на латински: Basilius et Constantinus ... fideles in Deo Imperatores Romanorum (992 г.), а во Венецијанскиот псалтир Василиј е: $\epsilon\nu$ Христѡ πισтѡς βασιλεὺς Ῥωμᾱίων ο νεος (види и Пламен Павлов, Залезът на првото българско царство (1015 – 1018), София 1999, 66).

Прво бугарско царство: + Ἰησοῦς Χριστός / Πέτρος κὲ Μαρί(ας) βασιλεῖς Βουλγάρ(ων); + Πέτρος (καὶ) Μαρία(ς ἐν Χριστῷ) α(ῦ)γ(ουστοὶ) βασιλεῖς; **цѣсарь Блѣга(ромъ)**.²⁹

Битолски натпис: **Ἰωανном самодръжъцемъ блѣгарьско...**

Второ бугарско царство: **въ Хѣ Бѣ (благо)вѣрныъ црѣ (и самодръжець) (всемъ) блгаромъ (и гркомъ)**.³⁰

Првиот проблем е неспомнувањето на Бог како извор на власта. Тој би требало да е присутен на почетокот пред името, но таму наоѓаме само: **...демъ и дѣлаемъ** што значи дека божието име не било спомнато. Посочувањето на Бог во титулата ја декларира независноста на владетелот. Бог редовно е присутен во титулите на Првото Бугарско Царство, а дури и на оние владетелски печати во кои не е директно спомнат присуствува како лик.³¹ Притоа се следи блиску византискиот модел во кој Христос е задолжителен дел од титулата. Така е и во Второто Бугарско Царство.³² Според тоа неспомнувањето на Бог може и да е прифатливо ако е во прашање печат, но не и на официјален владетелски натпис.³³ Ако се во право Мошин и Заимов според чии реконструкции на почетокот немало ниту повикување на св. Троица (какво имаме на Самоиловата плоча и на некои градежни натписи),³⁴ тоа го направи отсуството на Бог од титулата и натписот уште попотцртано и неразбирливо.

Следниот проблем е отсуството на цар (**цѣсарь**) во титулата на владетелот. Познато е дека војниците на Јован Владислав неа ја користеле (во Битката кај Сетина: **βεζεῖτε ὁ τζεσαρ** (букв. „**вѣжитѣ, (о) цѣсарь**“),³⁵ а ја имаме и на натписот подолу на десетиот ред: **сѣ же в... црѣ** изгледа однесено спрема некој друг владетел.³⁶ **Цѣсарь** сфаќано како еднакво

²⁹Иван Йорданов, Корпус на печатите на средновековна Бѣлгария, София 2001, 58, 59, 65

³⁰Зборовите во заградите не се јавуваат задолжителен дел од титулата.

³¹Спореди ἐκ Θεοῦ ἄρχων Βουλγαρίας (на печат, в. Иван Йорданов, нав. дело, 31-35) или ἐκ Θεοῦ ἄρχωντος Βουλγάρων (граничен натпис од Солун од 904 г. в. Веселин Бешевлиев, нав. дело, 171), ἐν Χριστῷ Βασιλεὺς Ῥωμαίων со која е акламираан Симеон од својата војска пред Цариград (Symeoni Magistri et Logothetae: Annales, 737, ³, Leonis Grammatici, Cronographia, ed. Im. Bekkeri, CSHB, Bonnæ 1842, 311, ^{22, 23}, Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, Rec. I. Bekker, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnæ 1838, 408, ¹⁴⁻¹⁶). Тоа е подкрепено од група печати Συμεὼν ἐν Χριστῷ Βασιλε(ύς) Ῥωμέων. Веќе цитираниот титула во времето на цар Петар: „Петар и Марија во Христос август и василевси“ (Иван Йорданов, нав. дело, 48-51, 59).

³²Спореди почетокот на Трновскиот натпис на Јоан Асен II: * **В лѣтѣ џѣлѣи инѣ г азъ Іω(аннъ) вѣсѣн въ Хѣ Бѣ вѣрныъ црѣи самодръжець блгаромъ сѣъ старого вѣсѣнѣ црѣ** и Станимашкиот натпис на истиот цар: * **Въ лѣт(о) џѣлѣ инѣ д бѣ въздвиженъи цр вѣсѣн блгаромъ и гркомъ** (Дуйчев, 38, 39).

³³Притоа заслужува да се посочи дека отсуството на „Бог“ на некои печати не значи негова реална отсуност од титулата. Спореди граничниот натпис од 904 г. ἐκ Θεοῦ ἄρχωντος Βουλγάρων со група печати на истиот владетел со текст Συμεὼν ἄρχωντα Βουλγαρία(ς) (Иван Йорданов, нав. дело, 40-42 Веселин Бешевлиев, нав. дело, 171). Често отсуствува и во византиските печати од тоа време. (Иван Божилов, Васил Гюзелев, Историја на средновековна Бѣлгария VII – XIV в., София 1999, 275, 276)

³⁴Хумачка плоча, Ктиторските натписи на кнез Мирослав, на Лада, на зетскиот епископ Неофит (Чигоја, 45, 46, 59, 64, 74), види и кај Йордан Заимов, нав. дело, 17.

³⁵Ioannis Scylitzae, Synopsis Historiarum, CFHB, series Berolinensis, v. V, rec. Thurn Ioannes, Berolini, 1973, 356 ⁴⁶, Ivan Biliarsky, Word and Power in Mediaeval Bulgaria, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, General Editor Florin Curta, vol. 14, 212, Пириватриѣ, Самоилова држава, 127

³⁶Обично се мисли дека е Самоил (Иван Божилов, Битолскиот надпис, 87), но реално не може да се каже

на василевс³⁷ постоело веќе како официјална титула во времето на Петар (927 – 969).³⁸ *Василевс* претставува задолжителен дел од титулата и во современа Византија, а *цар* – во Второто Бугарско Царство. Со еден исклучок *цар / василевс* се јавува и на сите пронајдени печати од времето на царот Петар.³⁹

Предлогот на Мошин да се додаде „царство“ по „бугарско (..)“ и да се објасни отсуството на титулата „цар“ со избегнување на тавтологија со „царство“ не може да се прифати зашто таква официјална титула во средниот век не постоела во Бугарија,⁴⁰ ниту пак има паралела во современа Византија. Во титулите на владетелите од Првото Бугарско Царство цар/василевс никогаш не доаѓа по поимот „Бугари“. Така е и во невладетелските титули (спореди: синкел бугарски, екзарх бугарски, (архи)епископ на Бугарија).⁴¹ Цар во натписите на првата и втората бугарска држава доаѓа пред „на Бугарите“. Според тоа треба да заклучиме дека наспроти сите правила цар не фигурира во титулата на Јоан во натписот,⁴² нешто што е скоро необјасливо.⁴³

Последното станува уште почудно кога се има предвид дека е употребен зборот „самодржец“ (= *автократор*). *Самодржец* во тоа време сè уште не е задолжителен дел од титулата на василевсите, а ја нема и во титулите на царевите од првото бугарско царство.⁴⁴ Ова

кој цар е во прашање (Пириватрић, Самоилова држава, 142)

³⁷Георгије Острогорски, *Автократор*, 304, Ivan Biliarsky, op.cit., 212 This ... indicates that is how the Bulgarians called the Byzantine basileus.

³⁸Види матрица за печат со натпис Π(ε)τρ(ς) Ц(α)ρ(ς) Βα(ς)ι(λ)ε(υ)ς (Иван Ѓорданов, нав.дело, 65), како и во натписот на Мостич: *Сѡμειοντѣ цѣри... Петрѣ цѣри* (Веселин Бешевлиев, нав.дело, 226).

³⁹Иван Ѓорданов, нав.дело, 58 – 63. единствениот исклучок е Пётрос δεσπότης (исто, 64).

⁴⁰Владимир Мошин, Битољска плоча, 53, симптоматично е што ниту еден од примерите што ги дава не претставуваат дел од официјална владетелска титула. Види Ѓордан Заимов, нав.дело, 19.

⁴¹Иван Ѓорданов, нав.дело, 74, 75, 78 – 81.

⁴²Тврдењето на Заимов (нав.дело с. 19) дека цар „воопшто не може да најде место тука“ е неразбирливо.

⁴³Пириватрић, Самоилова држава, 142, обрнал внимание на овој момент и понудил објаснување според кое во времето на поставување на натписот поради инвазијата на Василиј Јован Владислав сè уште не бил крунисан. Меѓутоа, таквото објаснување е неодржливо. Од една страна на него противречи титулата самодржец во натписот, а од друга времето. Натписот е поставен по завршувањето на тврдината што може да се случи само по повлекувањето на Василиј и како што судиме од натписот по ремонт што траел неколку месеци – веројатноста Јован Владислав, кој дошол на власт преку убиство на својот претходник, да чека повеќе месеци без да се круниса изгледа многу малку веројатна.

⁴⁴Задолжителен дел од византиската титула станува од времето на Алексиј Комнин. *Самодржец* не се употребува за бугарските владетели во литературните дела на словенски јазик настанати во X-XI (Иван Божилов, Битолскиот надпис, 93), а не се среќава и во византиските текстови. Карактерно е што единствениот случај во кој поимот автократор е доведен во врска со бугарски владетел се однесува на стремежот на Симеон да ја земе византиската титула (Leonis Diaconi Caloensis, *Historiae libri X*, rec. Nasii C. V., CSNB, Bonnæ, 1828, 123, 7,9 – *αὐτοκράτορα ἐαυτὸν ἀνακηρύττειν Ῥωμαίους ἐκέλευεν*, види и Иван Божилов, Битолскиот надпис, 93). Така самодржец се јавува имено како дел од византиската титула, а не од бугарската, што се гледа дополнително и од титулите што му ги дава овој автор на Борис II (Leonis Diaconi, p. 80, 1,2, 136, 15,20). Особено важни се печатите на бугарските владетели од X в. пронајдени во голем број и различни варијанти во кои автократор не се среќава. Еден печат од времето на царот Петар може да се прочита на два различни начини: + Πέτρος (καὶ) Μαρία(ς) ἐν Χ(ριστῶ) αὐ(τ)οκράτορες Β(ουλγάρων) или + Πέτρος (καὶ) Μαρία(ς) ἐν Χ(ριστῶ) αὐ(τ)οκράτορες Β(ασιλείς) (Иван Ѓорданов, нав.дело, 59), при што со основа се претпочита второто (види повеќе кај Иван Ѓорданов, нав.дело, 60 и Иван Божилов, *История*, 276, 301 бел. 27). Првата верзија би ѝ ја дало титулата автократор и на царицата уште во X в.

би бил всушност и најстариот познат случај на употреба во бугарска титула.⁴⁵ Во блиските по време со натписот примери кои може да ги најдеме во Византија откриваме суштинска разлика: *автократор* се употребува обично за да го разграничи вистинскиот поседувач на власта од василевсот⁴⁶ – совладелец, ситуација која не доаѓа предвид во натписот. *Самодржец* е добро посведочено во Второто Бугарско Царство (што навело повеќе истражувачи на мислење дека се појавува имено тогаш),⁴⁷ но со една суштинска разлика. Додека *цар* можело да се користи самостојно *самодржец* нема самостојна употреба во титулата, туку може да се јави само во комбинација со *цар*.⁴⁸ Појавата на *самодржец* овде без *цар*, и наместо *цар*, не како дел од титулата, туку како самата титула претставува сериозен предизвик, на кој не му е обрнато неопходното внимание ниту е понудено прифатливо објаснување.⁴⁹

Самодржец се јавува уште еднаш на ред осми во формата (*самод*) *ржавниот* (...*ръжавънаго*). Според Заимов напред стоело цар бидејќи овој епитет не се јавува никогаш самостојно,⁵⁰ додека Мошин става само самодржавен. И двајцата се на некој начин во право– навистина *самодржавен* не се јавува самостојно без *цар*, но истото е во сила и за *самодржец* кое се јавува без *цар* погоре. Т.е. натписот во однос на титулата не го почитува тоа правило и според тоа не може да се прават реконструкции базирајќи се на него. Јасно е само дека во овој случај *самодржавен* не се однесува на самодржецот Јоан, туку на некој друг. Меѓутоа - кој? Широко прифатеното мислење според кое овде е во прашање Самоил може да создаде определен проблем. Употребената

(таков случај во Византија за првпат е забележан во времето на Михаил VIII Палеолог) и противречи на современата византиска практика и на идолошката употреба на титулата. Поради постоењето на голем број владетелски печати е тешко да се прифати објаснувањето на Божилов (Битолският надпис, 94), дека *самодржец* во титулата досега не е забележана на друго место освен на битолскиот натпис зашто се користела само во официјални документи на царската канцеларија.

⁴⁵Йордан Заимов, нав.дело, 18, 19, Иван Божилов, Битолският надпис, 94.

⁴⁶Георгије Острогорски, Автократор, 289-291, 298, 299, 321.

⁴⁷Острогорски, Автократор, 318 - 321. Димитър Ангелов, Византиски влијанија върху средновековна България, ИП, IV, 4-5, София 1948, 408, истиот, Проучвания по византиска историја, София, 2007, 365.

⁴⁸Георгије Острогорски, Автократор, 302. Йордан Заимов, 18 неосновано тврди дека „самодржец“ се користел и самостојно во Второто бугарско царство, при што се повикува на натписот на Јоан Асен од 1230 г. (цитира по Дуйчев, с. 38), а таму читаме: *въ Хѣ Бѣ върнѣ цѣрь и самодръжець блгаромь*.

⁴⁹Веројатно најдобриот обид во овој правец е направен од Пириватрић, според кој со признавањето од страна на Византија на царската титула на Петар бугарските владетели престанале да се титулираат како од Бога поставени, т.е. независни, зашто ја должеле царската титула на василевсите, нешто на што комитопулите не би можеле да се надеваат– затоа последните го усвоиле во титулата *самодржец*, истакнувајќи така дека сами ја држат власта добиена од Бога и не ја должат никому (Пириватрић, Самоилова држава, 37, 142, 143). Но, макар од византиска гледна точка изразена во *За церемониите*, (Constantine Porphyrogenetos, 690, ⁶⁻¹⁶) бугарските цареви навистина да не следувало да се титулираат „од Бога василевси“, бугарскиот цар Петар, сепак, тоа го правел (како што веќе беше цитирано), што само по себе го нулира горното објаснување. На оваа теза противречи и отсуството на Бог од титулата на владетелот на овој натпис, што би ја истакнало имено неговата независност. Еден самодржец, кој не бил таков од Бога или по милоста на императорот, всушност би бил едноставно узурпатор. Тоа ги остава без објаснување и отсуството на *цар*, и самостојната употреба на *самодржец* како титула.

⁵⁰Йордан Заимов, нав.дело, 25, 26.

двоина покажува дека соодветната самодржавна личност победила, но не сама, а заедно со некој друг – имено спомнатиот малку пред тоа Арон и тоа изгледа сосема логично на прв поглед и може да се потпре со информацијата на Михајло Деволски за присуството на Арон во Битката на Трајанова врата.⁵¹ Меѓутоа, излегува дека Самоил бил самодржавен цар уште додека бил жив Арон, што го поставува Арон во позиција на поданик или најмногу на совладетел на неговиот помлад брат и вистински цар Самоил (потцртано со „самодржавен“ како тоа се правело во Византија).⁵² Се разбира овде можеби е во прашање анахронизам.

Потценето е значењето на епитетот благоверен во натписот. Тој е еднаков на византиското (εὐ)πιστός, а во раниот период кореспондира и со εὐσεβής⁵³ и претставува царски епитет и дел од византиската титула, а го наоѓаме еднаш и кај царот Петар (Πέτρος Βασιλεύς εὐσεβής).⁵⁴ Се користи во средниот век само за царевите.⁵⁵ Навистина неговото отсуство во титулата на Јоан Владислав само по себе не би било проблем (овој термин обично отсуствува во титулите на бугарските владетели во X в.), ако не се наоѓаше на истиот натпис подолу на седмиот ред само што употребено за луѓе без некаков владетелски статус какви би биле Никола и Рипсимија,⁵⁶ што е целосно неприфатливо и ја поставува под прашање таквата идентификација. Овде поскоро треба да имаме поврзување на владетелот со двајца благоверни цареви, коешто во комбинација со „син на Арон“ нè доведува во скоро невозможна ситуација.⁵⁷

Придавката „бугарски“ (българско..) во титулата наместо „на Бугарите“ (Българомъ) е исто така неприродна. Придавката само дополнително ја принизува титулата – неја наоѓаме кај пониски служители како како Γεωργῆς ... σπικελὸς българьс(комου), „Јоан екзарх бугарски“ во времето во кое владетелот носи титула Π(ε)τρ(ъ) ц(ѣса)рь Бл(ъ)га(ромъ)

⁵¹Но, според Девослки таму биле тројца – Самоил со Арон и Роман (Ioannis Scylitzae, 331, ³⁹).

⁵²Затоа Владимир Мошин, Битољска плоча, 56, овде самодржавен го поврзува со Роман, кој меѓутоа како кастрат не би можел да биде цар, види: Schlumberger G., L'Épopée byzantine à la fin du Xe siècle, Paris 1925, 648, 651, Runciman Steven, A History of the First Bulgarian Empire, London 1930, 221, Острогорски, Историја на Византија, Скопје 1992, 360, Иван Божилов., Българите във Византијската империя, София 1995, 350, Стојко Стојков, Крунисувањето на Самуил за цар и митот за царот евнух, Гласник на ИНИ, г. 58, кн. 1-2, Скопје 2014, 73 - 92.

⁵³Biliarsky, Word and Power, 34, Острогорски, Автократор, 295.

⁵⁴Иван Ѓорданов, нав.дело, 58 – 66, Веселин Бешевлиев, нав.дело, 73, 74.

⁵⁵Biliarsky, Word and Power, 217, 218 The terms вѣрнъ, всевѣрнъ, благовѣрнъ ... are among the most important in the ruler doctrine of Byzantium and hence of mediaeval Bulgaria. ... The definition faithful was reserved for the ruler alone, ... As much as they may have otherwise resembled the Emperor's, the titles of various rulers never included the term "faithful" in the Empire or in mediaeval Bulgaria...

⁵⁶Двоината покажува дека се во прашање двајца луѓе – Владимир Мошин, Битољска плоча, 55, Ѓордан Заимов, нав.дело, 24, Иван Божилов, Битолският надпис, 87, Александър Милев, нав.дело, 130.

⁵⁷Би било соблазнително да се идентификува како Јоан Асен II, внук на благоверните Петар и Калојан, само што тогаш таткото Асен I би се јавувал со непознато во изворите второ име Арон, можеби земено како потцртување на врската со Самоиловото царство. Друга хипотеза би била дека се однесува на чичковците Давид и Моисеј, кои меѓутоа не биле цареви.

и βασιλεύς Βουλγάρων.⁵⁸ Реконструкцијата „самодржец бугарски“ Мошин ја нарекува „неписмен облик на придавски инструментал“, но понудените од него реконструкции: : **БЪГЪРЪСКОГО (ЦРЪСТВА)**, „на бугарскиот народ“ или „на бугарскиот род“⁵⁹ се непомалку неприфатливи и без паралела во средновековните титулатури на бугарските владетели.⁶⁰ Придавката „бугарски“ за *цар* не се употребува во ниту една од сочуваните официјални титули на бугарските владетели во средниот век.⁶¹

Оградувајќи се однапред дека претпоставената подолу титула не е регистрирана на словенски јазик во средниот век може да се понуди следната хипотеза. Имено, Византија секогаш претпочитала да употребува за бугарските владетели титула со географска одредница: „на Бугарија“ (ἄρχοντα Βουλγαρίας, βασιλέα Βουλγαρίας)⁶² наместо „на Бугарите“, а таа макар и не постојано се користела и во Бугарија (Борис и Симеон).⁶³ Дали овде **БЪГЪРЪСКО**... всушност не се однесувало на „Бугарија“, што на старословенски би се изразило како „бугарска земја“, конкретно во натписот: **БЪГЪРЪСКОЈ ЗЕМЛИ**?⁶⁴ Извесна паралела имаме во дубровничката повелба од јуни 1253 **ПРЪСЛАВЪНОГО ЦАРЪСТВА ВЪСЕ ЗЕМЛЕ БЪГЪРЪСКЕ И ГРЪЧЪКЕ ІОВАНОМЪ УСЪНОМЪ И ЦАРОУ САМОДРЪЖАВЦЮ ВЪСЕИ ЗЕМЛЕ БЪГЪРЪСКЕ ГОСПОДИНОУ МИХАИЛЮ УСЪНОУ**.⁶⁵ Самиот поим „Бугари“ во титулата исто знаел да се сфаќа како географска одредница – на пример на Станимашкиот натпис: **БѢ ВЪЗДВИЖЕНЪИ ЦРЪ УСЪН БЛГАРОМЪ И ГРКОМЪ ... И ПРОЧИМЪ СТРАНАМЪ**.⁶⁶ Во Сводниот хрисовул на зографскиот манастир го наоѓаме потписот на бугарскиот цар во два варијанти: на словенски е

⁵⁸Иван Ѓорданов, нав. дело, 65, 81, Димитър Ангелов, Образоването, 327.

⁵⁹Владимир Мошин, Најстарата кирилска епиграфика, 39, истиот, Уште за Битолската плоча, 256. Иван Божилов, Битолскиот надпис, 86, 87, исто претпоставува овде „самодржец на бугарскиот род“, меѓутоа официјална титула која да вклучувала зборовите „бугарски род“ во средниот век не е регистрирана.

⁶⁰Ѓордан Заимов, нав. дело, 18

⁶¹ Неа може да ја најдеме само во литература на дела, при датирање според владетелите. Види кај Црноризец Храбар: **МИХАИЛА ЦРЪ ГРЪЧСКА И ЃОРИСА КНАСА БЪГЪРСКА**... Старословенски кирилметодиевски извори, 125. Во приписка кон Болонскиот псалтир: **ПИСАШЪ ЖЕ СА ... ПРИ ЦРЪН УСЪНИ БЪГЪРЪСКЪИМЪ**, во Бојански натпис од времето на Константин Асен: * **ПРИ ЦРЪСТВО БЛГАРСКОЕ**, во Приписка од времето на Константин Асен: **ВО ДИИ БѢОВЪРНОГО ЦРЪ КОСТАТИНА ПРЕДЕРЖАЩА СТОЛЪ БОЛГАРСКИИ**... (Дуйчев, 36, 54 64, Боньо Ст. Ангелов, Из старата бугарска, руска и србска литература, кн. 2, Софија 1967, 142, 143). Заимов исто не може да посочи пример во официјална титула (Ѓордан Заимов, нав. дело, 90).

⁶²Constantine Porphyrogenetos, 690, ^{7, 15}

⁶³Μιχαήλ ἄρχοντα Βουλγαρίας и Συμεὼν ἄρχοντα Βουλγαρία(ς) (Иван Ѓорданов, нав. дело, 31 - 35, 40 - 42, Веселин Бешевлиев, нав. дело, 73

⁶⁴За именувањето на Бугарската Држава како бугарска земја во старословенските текстови од X в во види Старото житие на Наум - **БЪГЪРЪСКОУ ЗЕМЛЮ** (Старословенски кирилметодиевски извори, 127) и кај Презвитер Козма **ВЪ БОЛГАРЪСТІИ ЗЕМЛИ И ЗЕМЛИ БОЛГАРЪСЪ** (М. Г. Попруженко, Козма Пресвитер болгарский писателъ X века, Български старини, XII, Софија, 1936, 2, ^{6, 8}). На натписот - посесивен датив, а не номинатив како мисли Заимов (нав. дело, 20); за ова реконструкција му благодарам на академик Ѓорѓи Поп-Атанасов. За ѝ наместо и спореди на истиот натпис на пример: **МОЛИТВАМЪ**. На крајот после **БЪГЪРЪСКО**... сигурно се гледа само вертикална црта, која може да биде од **І**. Зачуваните црти после **БЪГЪРЪСКО**... не даваат основа овде да се прочита **И** како што прави Заимов (**БЪГЪРЪСКОМЪ**), што е очигледно при споредба со начинот на испишување на **И** на други места на натписот.

⁶⁵Дуйчевъ, 46, 47.

⁶⁶Ibidem, 38.

Ιωάννης ... царь... въсем Българиямъ Тръновскы, а на грчки: Ἰωβάνης ... βασιλεὺς ... πάσης Βουλγαρίας τοῦ Τουρνάβου.⁶⁷ Бугарија / бугарска земја се наоѓа и во титулата на црковните поглавари во првото царство, а и на почетокот на второто.⁶⁸ Таквата необична варијанта може да имала за цел евентуално намалување провокативноста на титулата спрема Византија (види понатаму). Сепак, сето тоа си останува хипотетичко.

Предизвикувачки е титулата „самодржец бугарски“ или евентуално „самодржец на бугарската земја“ да ја поврземе со тврдењето на Скилица дека по убијството на Арон Самоил станал *μόναρχος Βουλγαρίας ἀπάσης* („едновласник / самовласник на цела Бугарија“),⁶⁹ и толкувајќи монарх како самодржец да заклучиме дека „самодржец на Бугарија/ бугарската земја“ се јавувало вистинската титула користена во царството на комитопулите наместо „цар на Бугарите“. Кон тоа може да се додаде соопштението на Јован Владислав за убиството на Гаврило Радомир дека „ја зел целата власт“ (*πᾶσαν ἐξουσίαν*).⁷⁰ Но, додавката „цела“ за Бугарија во првиот случај упатува на поинакво толкување – имено дека дотогаш Самоил бил владетел само на дел од неа. Присуството на титулата *цар* подолу на натписот го прави таквото толкување многу неверојатно.

Можеби единственото во титулата на натписот што се вклопува во византиската практика е тврдењето дека владетелот ја гради тврдината за спас и живот на Бугарите што е во согласност со сфаќањата за должностите и грижата на императорот кон поданиците во Византија, и поконкретно за нивната безбедност и живот.⁷¹

Титулата во натписот толку силно остапува од практиката во Византија што ги навело некои истражувачи⁷² да помислат дека тезата на Острогорски според која бугарските титули точно ги следеле византиските треба да се ревидира имено на основа на Битолскиот натпис. Меѓутоа, како што покажуваат јасно титулите од Првото Бугарско Царство пронајдени на голем број печати – тие навистина ги следат византиските оригинали. Титулата во Битолскиот натпис се јавува исклучок од правилото, кој не може да служи за негово оспорување.

⁶⁷Грчке повеќе српских владара, Београд, 1936, с. 372, 373.

⁶⁸Во првото царство: *Ἰσαίας ἐπισκόπῳ Βουλγαρίας, Γεωργίῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βουλγαρίας* (Иванов Йорданов, нав. дело, 78, 79). За второто царство види на пример „патријархот на град Трнов и на целата бугарска земја“, Йордан Иванов, Старини, с. 20, БЛК XIII, с. 55

⁶⁹Ioannis Scylitzae, 330, ⁹²

⁷⁰Ioannis Scylitzae, 353 ⁴³⁷ John Skilitzes, A Synopsis of Byzantine history 811 – 1057, New York 2010, 354

⁷¹Види Й.Е. Караянопулос, Политическата теория на византијците, Софија 1992, 36, 37. Неосновано Василка Т. Заимова, Иван Владислав и неговиот надпис, во Битолски надпис на Иван Владислав самодржец български, старобългарски паметник от 1015 – 1016 г., БАН, Софија 1970, 111 го толкува тоа како демонстрација на чувство за народна припадност изразувана овде со особена сила.

⁷²Александър Милев, нав. дело, 131, Пириватрић, Самоилова држава, 141 бел. 31.

Божјето отсуство

Освен во титулата отсуството на Бог е забележливо и на други места. Него може да го имало на почетокот, нешто што не е земено предвид како варијанта во понудените реконструкции, а Заимов директно го отфрла како можност, без да се аргументира.⁷³ Повикувањето на св. Троица на почетокот на ктиторски натписи се среќава често,⁷⁴ но колку што ми е познато не е регистриран таков случај меѓу најголемиот број натписи посветени на градење тврдини.

Бог отсуствува на уште едно место— при повикувањето на помошта и застапништвото на св. Богородица и апостолите. Овој момент е специфичен. Имаме претензија дека градењето на тврдината се извршува со натприродна помош (...*омощіѣ и молитвамї прѣбѣтыя владѣица Бѣа ї в...* /...*жпеніе їѣ і врѣховънюю аїплъ*). Ниту Бог, ниту Богородица, ниту светците се јавуваат помошници на кој и да е начин во натписите посветени на градење на тврдини— тоа се врши само од луѓе.⁷⁵ При натписите посветени за градење на храмови изградбата обично исто се врши од конкретни личности.⁷⁶ Во ретките случаи кога се спомнува натприродна помош таа не доаѓа од Богородица и светците,⁷⁷ како овде макар да може градбата да е во нивно име или од благодарност за нивната помош давана во битки или при управување со царството.⁷⁸ Помошта доаѓа од Бога.⁷⁹ Но, и Бог се јавува почесто на еден специфичен

⁷³Йордан Заимов, нав.дело, 17 само изјавува дека карактерот на натписот не го дозволува тоа.

⁷⁴Во две варијанти „Во име на ...“ (Хумачка плоча, ктиторските натписи на кнез Мирослав, на Лада, на зетскиот епископ Неофит (Чигоја, 45, 46, 59, 64, 74), или „Изволением ...“ (ктиторските натписи на игуменот Јоаникиј (1346 – 1355 г.) крал Марко (Призрен 1371 г.), Никола Дорјановиќ (1425 г.) госпоѓа Елена Страцимировиќ (1440 г.), Гордана Томовиќ, Морфологија ћириличких натписа на Балкану, Београд 1974, 65 – 66, 77, 104, 113)

⁷⁵Спореди натписите на дук Врана, Трновскиот и Станимашкиот натпис на Јован Асен II, натписот за подигање на тврдината Козјак (Дуйчев, с. 27, 38, 39, 291) натписот на Хрело на кулата во Рилскиот манастир од 1335 г. во кој Хрело ...*съзъда сн пиргъ ... съ трѣдомъ великомъ* (Гордана Томовиќ, нав. дело, 55, Дуйчев, 280).

⁷⁶Спореди ги следните градежни и ктиторски натписи: Преславски натпис на Павел Хартофилак (вер. 973 г.) *цѣрѣ сѣтааго Иодана делаѣ(ма) Павломъ хартофилакомъ*, Хумачка плоча XII в. Повалски натпис од 1184 г., Кулин бан од 1185 г., кнез Мирослав (1170 – 1190), судијата Градеше (1180 – 1204), дукот Врана (мај 1204), Лада (1218), Трновски и Станимашки натписи на Јован Асен II, Морачки натписи (1252 г.), Бојански натпис (1258/9 г.), од с. Троица Шуменско 1263/4, зетскиот епископ Неофит (1269), од св. Богородица Левишка 1307, Милутин во Студеница 1313 г., Драгослава, Никола Драгослав (1332), протوماјстор Фра Вите (1334 – 1335), госпоѓата Даница (1337), депсот Оливер (1341 г.), Дабижив (1355), Карл Топија (1383), херцог Стефан (1454) (Чигоја, 45, 46, 50, 53, 59, 65, 64, 73, 74, 198, 214, Дуйчев, 27, 38, 39, 54, БЛК XIII, 202, Гордана Томовиќ, нав.дело, 44, 47, 48, 53, 56, 57, 63, 83, 115, Мошин, Битољска плоча, 52).

⁷⁷Карактерен во тој однос е Батшовскиот натпис од средината на XIII в. (БЛК XIII, 201), за изградба на храм од бугарскиот патријарх, при што макар црквата да е посветена на св. Богородица и евангелистот Јован Богослов, не се гради со нивна, а е спомната само Божјата помош.

⁷⁸Во Трновски натпис на Јован Асен II (1230), Бојански натпис од времето на Константин Асен од 1258/9 г. Спореди Мрачка повелба на Јован Александар од 1347 г. во која тој го украсува храмот на св. Никола и подига црква, затоа што светецот се јавува помошник на неговото царство, помошник во сите битки, но не и во самиот акт на градењето (Дуйчев, 38, 39, 54, 130, 131).

⁷⁹Подиректно декларирање на божјето инволвирање во градбата најдов во три натписи. Батшовскиот

и индиректен начин во некои градежни натписи на храмови од XIV в. и понатаму во инвокацијата на почетокот: „Со изволението на Отецот, овоплотувањето на Синот и грижата на Светиот Дух“, варијација на отпорано постојното „во името на Отецот, Синот и Светиот Дух“, која и не ја содржи идејата дека Божеството се јавува како конкретен помошник во градењето, туку дека ништо добро не се извршува без Божја дозвола и одобрение. Битолскиот натпис во оваа своја особина повеќе потсетува на некои формулации во подоцнежни литературни дела, кои се однесуваат на успешно завршување на книга со помош на Бога (секогаш) и св. Богородица (понекогаш),⁸⁰ макар што и таму цитирањето на таква помош не е задолжително.⁸¹

Кога во кирилските текстови се врши набројување на светци (во улога на помошници, како закана или сл.)⁸² се започнува задолжително со

натпис од средината на XIII в. (БЛК XIII, 201), во кој бугарскиот патријарх ја исекува шумата со Божја помош и создава храм. Во ктиторскиот натпис на Стефан Дечански од манастирот Бања 1329 (Гордана Томовиќ, нав.дело, 50 - с. 51), се посочува дека кралот го создал храмот „(со труд и по)двиг“, а по едно големо оштетено место доаѓаат и зборовите „(п)омошта Божија (сози)дувачка“. Или во ктиторски натпис на монахот Стилијан од 1412 г. (* изволениемъ б(о)жиа пом(о)шна / въздиге са съ храмъ пр(ѣ)ч(и)стѣмъ бо(го)ма(тери) аз с(ти)ланъ мно(го)грѣшни писахъ си слова над врати... (Гордана Томовиќ, нав.дело... 101). Но, овде немаме натпис од ктиторот или градителот, туку од оној кој го напишал текстот, така што почетокот е едноставно констатација дека храмот е подгнат со Божја помош, а не тврдење на градителот дека го подигнал со Божја помош! Првата констатација е графички издвоена од другиот текст преку многу поголемиот размер на буквите.

⁸⁰Помѣни Гди рава своѣ Иосифа и Тихотъ, съжавша книгѣ сижъ съ вѣжнъ помощнъ и свѣтѣжъ вѣжъ приснодѣвѣжъ Марижъ (Приписка кон Болонскиот псалтир од времето на Асен II, Дуйчев, 36). Изволениемъ ѿца и съвершенемъ сѣна и поспешенемъ стго дха и помощно стъла и прѣстѣла владѣца наша вѣца Марѣа и стъхъ и прѣдѣчъ ѿца нашихъ ... Написана* вътѣ сѣа Зонара ... повелениемъ же и по цѣнѣ великаго гдина Иакова Стослава.... (Приписка од 1269/70), писашъ са книгѣ сижъ глѣмѣжъ ебгане помощнъ вѣжъ и прѣстѣжъ владѣцъ нѣжъ вѣжъ ... (Приписка кон Средечкото евангелие 1328/9), Изволениемъ ѿца и стго дха написа са книгъ сиа ржкоа многогрѣшножъ ... Никола (Приписка во Хлудов паремејник), безначалномоу бѣстоу прѣстѣтай Троици ... имъже того владѣна и помощна почана и съврѣши са сие малое дѣло зовомое пѣснивецъ (Пофалба на цар Јоан Александар 1337), „Лалое грешниот ... го преведо со помошта на мојот господар Христос“ (Зографски апостол 1358/9), „Со изволението и содејствието на света Троица беше започнато тоа свето и божествено дело – книгата наречена по грчки тетраевангелие – со голем труд и внимание за силата на мојата сиромашност“ (Приписка кон Четривангелие на цар Јоан Срацимир) слично во забелешка кон Видинскиот зборник од 1360 г. (Дуйчев, 64, 66, 69, 153, 169, Б. Ст. Ангелов, нав.дело, 142, 143, Христоматия по старобългарска литература, София 1967 г., П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова, 321, 322)

⁸¹Такво нешто не наоѓаме во преписки во: Висарионовит патерик од 1346 г. и на поп Филип врз препис на Манасиевата хроника, на инок Лаврентиј од 1347/8, на Теотокѣј Псилиј од 1347/8 на превод од грчки (макар што се укажува слава на Бога без кој не се извршува ништо), во Лесновскиот паренесис од 1352 г., во Бдинскиот зборник од 1359/60 г., во Лествицата од 1364/5 г., во приписка од Видин 1365-1370 г., во превод на делата апостолски од времето на Јоан Александар, преписка од времето на Јоан Александар, преписка од 1368 г., во Трновско евангелие од 1272/3, Сврлишко евангелие од 1278/9, во Добријановит и во Хлудиовит минеј, Банишкото евангелие и Хлудовит паремејник и во мноштво други преписки (Дуйчев, 127 – 129, 134, 135, 139, 154, 172 - 177, БЛК XIII, 194 – 196, 197 – 199).

⁸²На пример при наведувањето на Бог и светците во проклетствата за нарушителите на повелбите од XIII и XIV в., макар тие да се различни по цел и функција од натписот: натприродната сила не се јавува како помошник, туку гарант и закана за нарушителите на повелбата.

Бог.⁸³ Додека св. Богородица макар и ретко се изостава,⁸⁴ тоа со Бог не се прави⁸⁵ за што постојат и сериозни религиозни причини. Според тоа овде пред св. Богородица треба да бил спомнат Исус Христос, Света Троица, или Бог, како што наоѓаме во градежниот натпис на зетскиот епископ Неофит како најблизок во овој аспект:

*** ВЪ ИМЕ Ѡ(ТЬ)ЦА И С(Ъ)НА И С(ВЕ)ТАГО Д(ОУ)ХА И С(ВЕ)ТЪЕ Б(ГОРОДИ)ЦЕ И С(ВЕ)ТЪХЪ И ВРЪХОВНИХЪ АП(ОС)ТОЛЬ ПА М(И)Л(ОС)ТИЮ Б(О) ЖИВОВЪ. ЕПИСКОПЪ ЗЕТСКИ НЕѠФИТЬ. СЪЗДАХЪ ХРАМ СИ...⁸⁶**

Тоа укажува дека е отсутен доста голем дел од левата страна на плочата. Доколку сепак Бог отсутувал тоа би претставувало уште една од оригиналните црти на натписот. Но, независно од тоа дали во оригиналот бил присутен овде Бог или не, повикувањето на молитвите и застапништвото на св. Богородица и светците како помошници во градењето на тврдина се јавува само по себе уникатно.

Прашањето за автентичноста

Големиот број невообичени елементи неизбежно нè доведува и до прашањето за автентичноста на натписот. Во науката таа е генерално прифатена,⁸⁷ макар тоа прашање да не било специјално обработувано. Затоа овде ќе се ограничам на еден аспект – дали постои основа автентичноста да се поставува под сомневање и соодветно дали имаат некаква основа скромно искажаните сомнежи во оваа насока⁸⁸.

Досега беа посочени следните нестандартни моменти: титулата во

⁸³Види Кгиторски натпис на зетскиот епископ Неофит од 1269 (Чигоја, 74), приписка од 1269/70 (Изволеніемъ Ѡца и съвршеніемъ Сна и поспѣшеніемъ стго Дха и помощію стъа и прѣстѣа владѣца наша Мца Мрѣа и стъх и прѣдвнхъ Ѡцъ нашихъ), Виргинска повелба („да му биде непријател Бог и Неговата пречиста Мајка...и свети Ѓорѓи ... проклет и триклет од Господа Бога Седржителот и од Неговата Мајка ... чесниот и животворен крст, од 12-те апостоли и од 318-те никејски отци“), Мрачка повелба од 1347 („да добие клетва од Господа Бога и од пречистата Негова Мајка и од сите светии“), Витошка повелба на Шишман („да биде проклет од Отецот, Синот и Светиот Дух, од пречистата Богомајка, и од 12-те апостоли и од 318 свети богоносни никејски отци...“). Дуйчев, 63, 64, 133, 182, Б. Ст. Ангелов, Нав.дело, 142, 143. Спореди и дарствена повелба за основањето на манастирот во Жича од Сетфан Првовенчани (Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii, ed. Fr. Miklosich, Graz Austria 1964, 15).

⁸⁴Јамболски натпис од 1357, Рилска повелба на Јоан Шишман (Дуйчев, 149, 182)

⁸⁵Единствен исклучок најдов само во една грчка повелба на Јоан Александар од 1354 г. (Дуйчев... 146, 147) во кој се повикуваат само 318-те никејски отци.

⁸⁶Чигоја, 74.

⁸⁷Практично сите до овде цитирани автори го прифаќаат за автентичен. Сосема категоричен е Мошин (Битољска плоча, 58), кој го нарекува несомнен и „безусловно автентичен датиран споменик“. Слично: Вера Стојчева-Антиќ, нав.дело, 601).Види и Jonathan Shepard, Equilibrium to expansion, 331, 529, Милан Бошкоски, 110 бел. 352. Дури и истражувачи кои го оспоруваат датирањето како Лунт и Матисен немаат сомнеж за тоа дека е автентичен натпис од средниот век (Lunt, op.cit., Robert Mathiesen, op.cit, 2).

⁸⁸За таква можност спомнува уште Ташковски, при што посочува дека во македонските научни кругови постоело мислење дека натписот може да е фалсификат од XIX-XX в. (Кон етногенезата, 163, бел. 239, Истиот, Прилог..., 513, бел. 30). Категорично дека е фалсификат натписот се искажал Стефан Влахов-Мицов, Самоиловата држава и македонската политика еманципација, во Македонската еманципација на Балканот, Скопје, 2013, 176.

која отсутствува Бог, присуството на *самодржец*, отсутството на *цар*, придавката „*бугарски*“ наместо „*на Бугарите*“, именувањето *благонерни* невладетелски личности– сето тоа ја прави титулата уникална споредена со современите византиски владетелски титули, но и со бугарските генерално. Тука е и невообичаеното повикување на св. Богородица и апостолите како помошници во реновирање на тврдината без да се спомне Бог.

Меѓутоа, и некои други досега неразгледани моменти заслужуваат посебно внимание. Основната информација што ја содржи натписот во видот во кој го имаме се сведува на следното: Ароновиот син Јоан е Бугарин по род, бугарски владетел кој се грижи за своите поданици Бугарите во што има помош од светците. Сè друго се јавува спорно, фрагментарно и несигурно. Не го знаеме сигурно ниту името на градот ниту годината, ниту причините за градење, не може да сме сигурни во идентификацијата на ниту еден од другите спомнати личности или настани бидејќи ние реално овде немаме друга сигурна информација освен дека Самоиловото Царство, неговите владетели и жителите се Бугари/бугарски. Отсуството на друга информација ја прави од една страна проверката на автентичноста прилично тешка, а од друга бара повнимателна анализа на поимот Бугари/бугарски и како квантитативна, и како квалитативна употреба.

Заимов со основа забележува дека поимот *Бугари* се среќава на натписот често.⁸⁹ И навистина имаме невообичаено голема честота на негова употреба – трипати во првите 6 реда. Притоа ако се земе предвид дека целосно сочувана е малку повеќе од половината од текстот врз плочата, делумно сочуван– околу 13-14%, а целосно уништен околу 1/3, тоа ја прави честотата уште поголема (без да земаме предвид евентуален текст на соседна плоча!). И трите случаи на употреба на поимот се во неоштетениот дел и се добро сочувани. Оваа честа употреба не изгледа оправдана и е карактеристично што самиот Заимов објаснувањето нема да може да го најде во рамките на средниот век, туку во национална романтика.⁹⁰ Навистина потцртувањето на врската на Јоан Владислав со „народот“ на фонот на целосно запоставување на божественото потекло на неговата власт не вадат од XI и нè приземјуваат во XX в.

Повеќе од честотата проблем се јавува начинот на употреба

⁸⁹Йордан Заимов, нав.дело, 81 „прави впечаток, дека во натписот поимот Бугарин, бугарски се среќава често – трипати во текст од околу 80 зборови приближно ... Во споредба со други натписи овде има нешто особено. Навистина ли Иван Владислав има причини да го истакнува толку често тоа или овде се кријат други причини, или пак е случајност? ... единствен засега во бугарската средновековна историја...“, Види и Пламен Павлов, нав.дело, с. 14.

⁹⁰Јован Владислав „сака да потцрта дека неговата дејност како самодржец, ќе одговори потполно на стремежите и најголемите желби на населението, на Бугарите во Македонија ... дека тој е Бугарин по род како нив и нивната борба ќе биде општа, бидејќи несреќата виси еднакво над сите“, Йордан Заимов, нав.дело, с. 82. Слично и Димитър Ангелов, *Образување*, 336.

на поимот. „Бугари“ во титулата само по себе не е нешто што создава дилеми (доколку не беше всушност „бугарски“), ниту пак именувањето на населението (според власта и владетелот). Меѓутоа, посочувањето на „народноста“ на владетелот го прави овој натпис уникален и без паралела во владетелските официјални натписи. Таквата изјава е фундаментално спротивна со погледите на епохата— владетелот на X е по подразбирање X, нема никаква причина да се потцртува очигледното.⁹¹ Или уште поточно X со сите негови жители му припаѓа на владетелот на X, не спротивно.

Но, уникалноста на натписот се удвојува со додвањето на зборот „родум“. Заимов неуспешно се обидува „Бугарин родум“ да го поврзе со слични формулации во некои извори— сите тие се подоцнежни литературни текстови, а не официјални владетелски натписи и во никој од нив лицето наречено „Бугарин родум“ не се јавува владетел. Примерите припаѓаат на една позната подоцнежна појава од XIII-XIV в.⁹², да се прогласуваат истакнати фигури од минатото за „родум Бугари“, практика која во X-XI в. не е забележана. Пример со владетел посочен като Бугарин или „Бугарин родум“ во владетелските натписи не постои.⁹³ Практика да се посочува „етничка“ припадност на владетелот во официјални натписи не постои ниту во Византија.

Додека така погледнато употребата на поимот *Бугари* на Битолската плоча нема паралела во средновековните владетелски натписи и е туѓа на средновековната идеологија и сфаќања, таа многу добро се вклопува во балканските реалности од првата половина на XX в.⁹⁴ Натписот така како што е формулиран зазема позиција по сите клучни спорни прашања на големиот спор од почетокот на XX в. — чија е Самуиловата Држава и чии са нејзините владетели („самодржец бугарски“), какво е населението

⁹¹Ова не избегало од вниманието на истражувачите. Пламен Павлов, нав.дело, 14 Јован Владислав се самоопределува Бугарин родум што би било чудно само по себе ако го толкуваме сосема буквално, „чудното е во тоа што одвај ли е неопходно владетелот „да соопштува“ (курзив во оригиналот СС), на своите поданици и потомци, дека припаѓа кон својот сопствен народ“. Димитър Ангелов, *Образување*, 336, „Интерес предизвиква въпросът, зашто е било необходимо на последния български владетел да подчертава изрично своето народностно потекло“.

⁹²Стојко Стојков, *Поимите Бугари и Словени*, 500 – 506. Ниту еден од примерите што ги дава Заимов не е од официјален натпис (нав.дело, 90, 94).

⁹³Спореди, на пример, градежните натписи на Омуртаг и на Маламир, во кои се спомнуваат „многуге Бугари“, „архонтот им даде многу пати на Бугарите јадење и пиене“ (Веселин Бешевлиев, нав.дело, 201, 210), но ниту во нив, а ниту во другите познати градежни натписи владетелот не е наречен Бугарин ниту некаде му е давана етничка припадност. Неуспешни се и обидите на Заимов да го стави овој случај во врска со посочувањето на родот во владетелските натписи во Првата Бугарска Држава (нав.дело, 80), зашто во нив се посочува „род“ не на владетелите, туку на нивни службеници и имено во смисла род, а не народност. Во Именикот на бугарските канови се цитираат родовите на булгарските пагански владетели, но тоа се пак родови (Дуло, Вокил и сл.), не народност. Несоодветни се споредбите на Заимов и со „бугарски род“ кај Зонара и Теофилакт Охридски, при кои имаме литературно и надворешно посочување на потеклото (од област, држава, народ и сл.) на определено лице или група, а не самоистакнување на тоа од владетел на негов официјален натпис.

⁹⁴Стефан Влахов, нав.дело, 174, 175 правилно забележува дека премногу дневно актуелни се сугестиите на натписот и смета дека овде авторот паднал во стапица бидејќи „расудувал со категории и односи од 20-от век, а не до 11-от“.

во неа и поспецијално во Македонија (Бугари) и каква е народноста на комитопулите („Бугарин родум“).⁹⁵ Овие научни спорови од XX в. всушност претставуваат само сегмент од големиот национален српско-бугарски спор за тоа кој има право и треба да владее со Македонија. Подигнати со трудовите на Прокиќ од 1906 и 1908 г.⁹⁶ тие раѓаат серија публикации, чие набројување овде е непотребно. Надвор од заземање позиција по овој сè уште актуелен спор натписот не ни соопштува ништо што не било познато пред неговото откривање.⁹⁷ Така погледната информацијата што ни ја дава плочата теба да претставува актуелна современа национална порака, надвор од која скоро никаква конкретна информација таа не содржи.⁹⁸

Освен обемна полемичка литература овој спор веќе има создадено и неколку фалсификати кои си поставуваат за цел да го докажат бугарскиот карактер на Самоиловата Држава. Едниот се појавува во 1997 г.– така наречениот Воденски надпис на Самоил, во кој тој е наречен „Цар на Бугарите и Ромеите“ и подига храм „за спасението на Бугарите“. Вториот е најден во 2004 г. – натпис на камен од село Самуилово, Петричко на кој според двете верзии на неговиот прочит пишува: „Самуил (во) Христа Бога верен цар и сам(о) Болгарин“ или: „Самуил (во) Христа Бога верен цар и самодржец Болгаром“. Карактеристично е што и покрај очигледноста на фалсификатите⁹⁹ се прават обиди да бидат третирали како автентични и искористени во денешниот спор за Македонија.¹⁰⁰

Врската национализам– стремеж за докажување бугарскиот карактер на Македонија преку Самоиловото Царство– создавање/ пласирање на историски фалсификат и во двата случаја е очигледна.¹⁰¹

Освен мотив и соодветна практика, постоела и реална можност за

⁹⁵Имено, како одговор на прашањата од современиот спор ги сфаќаат освен Ѓордан Заимов, нав.дело, 79, но и Василка Заимова, нав.дело, 111: „Овде на мермерната плоча последниот бугарски цар одговорил што разбира под зборовите ‘родом Бугарин’ и покажал колку силна била неговата свест за народна припадност во чие име тој дејствува. Тоа е најдобриот доказ и најдобриот одговор чија била државата“

⁹⁶Божидар Прокиќ, „Постанак једне словенске царевине у Маџедонију, Глас САН, 76, 1908, 213 – 307, Истиот, Постанак Охридскаг патријархата, Глас САН, 90, 1912, 175 – 267.

⁹⁷На пример учеството на Арон кај Трајанова врата веќе било познато од додаатоците на Деволски.

⁹⁸Тоа би се совпаднало со правилото– минимум непотребна информација.

⁹⁹За Воденскиот натпис тоа е очигледно од серија идеи позајмени од егзотични современи трудови, неправилен индиктион и сл. За натписот од с. Самуилово тоа се гледа од формата Болгарин (или Българин), кои се непостоечки во X-XII в., а и луѓето кај кои е пронајден признават дека тие сами го имаат направено, Види и Bilyarski, (op.cit., 215, n. 14) кој за воденскиот натпис се искажува: there are many and justified suspicions as to the authenticity of this inscription.

¹⁰⁰Ѓоана Гъндовска, Петъо Цеков, Софија спечели битка, но загуби войната за Самуил, в. Сера, 31.03. 2004 г. <http://www.segabg.com/online/new/articlenew.asp?issueid=1155§ionid=2&id=00015> (користено 20 јули 2011); Влахов-Мицов, 172, 173, Анчо Калоянов, Фалсификат ли е каменната плоча с надпис на цар Самуил от Воден? <http://liternet.bg/publish/akaloianov/samuil.htm> (користено на 15 јануари 2015). Dobrev Iv., Dva Tsarsamuilovi nadpisa [=Altbulgarische Studien. Beitrïige zur Kultur-, Literatur-, Sprach-, und Kunstgeschichte Bulgariens. Bd 6]. Linz, 2007, 443-500, за жал последната студија не ми беше достапна).

¹⁰¹Воденскиот натпис е донесен во Софија од бугарски националист од Северна Грција, а натписот од Петричко е најден кај член на бугарска националистичка партија ВМРО-БНД (Стефан Влахов, нав.дело, 172, 173).

создавање на фалсификати за време на двете бугарски окупации на Битола— 1915-1917 и 1941-1944 г. Особено погодни биле условите во првиот период кога Битола е на самиот фронт и е тешко оштетена од артилеријата. Во истиот период во бугарската војска е создадена специјална разузнавачка структура која се занимава со собирање артефакти, кои ќе ги докажуваат бугарските права врз Македонија и во која се вклучени голем број мобилизирани историчари на чело со идниот премиер Богдан Филов.¹⁰² Имајќи ги предвид големината на потенцијалната добивка и силниот државен интерес секако ресурси за создавање на таков фалсификат не недостасуваат.

Можности за различни претпоставки и комбинации создава и тоа што натписот е дело на двајца каменоделци— едниот, понеискусен ги напишал последните 4-5 реда (според Заимов), или 6 редови (Лунт и Матисен), а друг подобар— горниот дел.¹⁰³ Имено горниот дел ја содржи тројната употреба на поимот Бугари (а според поделбата на Заимов и единствениот сигурен идентификациски маркер кој ја поврзува плочата со Јован Владислав— „син на Арон“). Можно ли е оригиналниот натпис да се наоѓал само во долниот дел на плочата (слично на Самоиловиот натпис од Преспа) и да е искористен како мостра за додавање на горните редови (било во XIII в. било од современ ентузијаст)?¹⁰⁴ Постои и определена тешкотија да се поврзат двата дела на текстот во единствен натпис— додека горниот дел соопштува од кого, за кого и зошто се подига тврдината, во долниот дел се зборува според реконструкциите за поразот и за смртта на Самоил, односно градежен натпис на еден цар би завршувал со опис на поразот (и смрт!) на негов претходник,¹⁰⁵ кој нема врска со подигањето на

¹⁰²Инволвирањето на разузнавањето во историографските војни на Балканот е традиционална практика. Освен горепосочената разузнавачка структура во Бугарија со таква дејност се занимавало бугарското разузнавање уште од 1896 г. и плод на таквите ангажирања претставува појавата на познатите дела на Јордан Иванов (и самиот учесник во разузнавачките акции) *Български старини од Македонија и Българите в Македонија* (Види: *Богдан Филов изтргнал хиляди паметници на българската култура от огъня на войните за национално обединение*, <http://www.bg-history.info/1144/Bogdan-Filov-iztrugnal-hiliadi-pametnici-na-bulgarskata-kultura-ot-ogunite-za-nacionalno-obedinenie.html>, базирано на материал на Димитър Николов во весник Новинар, www.novinar.net.) Во 1972 г. кон Комитетот за уметност и култура е создадена служба „Културно наследство“, за да послужи како официјално прикривање на создавањето, во следната 1973 г. во рамките на Прво главно управление на Државна безбедност, Оддел 14 наречен Културно исторско разузнавање (КИР), а во 1975 г. и кон Министерството на надворешни работи е создаден одел со идентично име. (Мария Дерменджиева, *Именикът на Божидар Димитров*, 18.07.2009, <http://www.glasove.com/imennikut-na-bozhidar-dimitrov-1957>, користени на 1 јули 2011 г.). Во нив се вклучени директно или индиректно голем број историчари (во тој број Георги Прванов, председател на Бугарија до 2011 г.) ангажирани истовремено во собирање историски документи од странство, но и разузнавање на странски историски институции, крадење историски артефакти и извори и објавување на соодветни научни материали кои да ги бранат бугарските национални тези за Македонија, структури со чија дејност се поврзуваат низа скандали и обвинувања во манипулации, и дури крајби на историски документи. За дејноста на оваа институција види Државна сигурност, Културно-историческото разузнавање (1970 – 1989), КРДОПБГДСРСБНА, Софија 2014.

¹⁰³Јордан Заимов, нав.дело, 13, Horace Lunt, op.cit., Robert Mathiesen, op.cit., 1.

¹⁰⁴Според Robert Mathiesen, op.cit., 1, меѓутоа двајцата пишувале заедно, а не во различно време.

¹⁰⁵Јордан Заимов, нав.дело, 32 дава погрешен пример со бугарски гркојазичен владетелски натпис од Силистра во кој се спомнува смртта на владетелот (според него вер. Крум) — во случајот е во прашање не

тврдината и кому Владислав не му се јавува син или директен наследник.

До овде разгледаното дозволува да се заклучи дека макар и да дава натписот голема основа за сомневање во неговата автентичност, сепак аргументите за тоа не се доволни за да биде тој и осуден како таков. Прашањето останува и натаму отворено.

Откако го разгледав натписот како можен фалсификат, овде ќе се потрудам да дадам некое прифатливо објаснување на спорните или на уникатните моменти во него надвор од хипотезата за негова неавтентичност. Појдовна точка за објаснување на нестандартните елементи може да бидат уникатните околности во кои настанал, а во конкретниот случај тие се два – борба за опстанок против надмоќен непријател во услови на внатрешна поделеност и жестока пресметка во династијата.¹⁰⁶

Познато е дека Гаврило Радомир, а по него Јован Владислав се обиделе да се договорат за мир со Василиј, при што Владислав и неговите најугледни мажи му ветице покорност и потчинување (ὕποταξήν καὶ δοῦλωσιν) на Василиј.¹⁰⁷ Тоа предвидувало признавање на врховната власт¹⁰⁸ и делумно се поклопува со зависноста во која испаднала Хрватска по падот на Самоиловото Царство.¹⁰⁹ Тоа неизбежно ја исклучува и употребата на царската титула.

Дали овие преговори за „покорување“ може да го објаснат отсуството на елементи што ја истакнуваат независноста на владетелот како *Бог* и *цар* во титулата на Јоан од натписот? Дали можеби слична функција имал и поимот „бугарски“? И тоа на две нивоа. Прво преку

бугарскиот владетел, туку странски, византиски – како што се гледа од титулата василевс. Стефан Влахов, нав. дело, 176, го нарекува овој момент „уникатен случај во кој се зборува за пораз на владетел. Притоа како финална рекапитулација – уште еден неверојатен и неправичен факт.“

¹⁰⁶Објаснувањето со патриотските цели на натписот со кое веќе се сретнавме не заслужува внимание како поради осовременувањето што го носи со себе, така и поради апсурдот до кој не доведува. Имено, цитирањето на поразот доживеан од Самоил како финално одвај ли може да е начин да се мобилизира некого за борба или да му се подигне духот, уште повеќе што е наменет натписот на оние кои може да читаат и според тоа на елитата, а не на неписменото население.

¹⁰⁷Гаврило Радомир му понудил на Василиј δοῦλωσιν καὶ ὑποταγήν (Ioannis Scylitzae, 352, 23), но тој не поверувал, а потоа Владислав ветува ὑποταγήν καὶ δοῦλωσιν ἐνδείξασθαι πρὸς τὸν βασιλέα (Ioannis Scylitzae, 353, 44), а на крај и писмено Владислав со архонтите изјавуваат дека ὑπήκοος ὁμολογοῦντων γενέσθαι καὶ δοῦλους τοῦ βασιλέως (Ioannis Scylitzae, 353, 48, 49).

¹⁰⁸Јахија го опишува понуденото покорување на Василиј вака: „ветувајќи му покорност и сојуз и се обврзал да ја управува државата ... во согласност со неговите желби и дека ништо нема да презема против неговата волја“ (Розен В. Р., Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхьи Антиохийского. Санкт Петербург, 1883, 58, 59). Види коментарот на Ферлуга во Византиски извори за историју народа Југославије т. 3, Београд 2007, 114 бел. 118.

¹⁰⁹Употребен е истиот глагол ὑπήκοος, но без δοῦλῶν (Ioannis Scylitzae, 365, 14, Ферлуга, нав. дело, 137, бел. 195).

враќањето на поимот Бугари во титулата¹¹⁰ би се декларирал откаж од секакви претензии кон титулата на василевсот на Ромеите. Второ преку замената на именката „Бугарите“ со придавката „бугарски“ што ја деградирало дополнително титулата. Уште посилено во таа насока би дејствувало ако се прифати погоре истакнатата можност овде да се наоѓала старословенската верзија на византиското Βουλγαρίας – *бугарска земја*. Цитирањето на територија наместо народ заедно со отсуството на Бог би означувало имено зависен владетел.

Против таквото толкување застануваат неколку тешко совладливи проблеми. Прво – употребата на *самодржец* само по себе се јавувало непомалку сериозна и царска претензија и претставува јасна декларација за независност.¹¹¹ Но, можеби овде е во прашање нецарска употреба на *самодржец* каква што на пример имаме во титулата на Давид Аријанит поставен во 1018 г. за στρατηγὸν αὐτοκράτορα во Скопје и тоа имено во улога на катепан на Бугарија?¹¹² Второ– времето во кое е поставен натписот е многу по прекинувањето на преговорите за „покорување“ со Василиј, кога веќе се води жестока војна со него.

Можеби тогаш не релациите со Византија, туку внатрешната положба може да даде објаснување? На целиот натпис може да погледнеме и како на пропаганден текст на Јован Владислав наменет за легитимирање на неговото право на власта и негирање претензиите на соперничкиот Самоилов род. Кон такво толкување насочува како местото на подигање така и околноста во кои е подигнат натписот – време на жесток раскол во родот на комитопулите.¹¹³ Правото на Јован Владислав на престолот било спорно– неговиот татко не бил цар, тој самиот дошол на власт преку убиство и преврат против законитиот цар. Против него имало и особено тежок морален аргумент– тој го убил човекот кој му го спасил животот некогаш. Тогаш изборот на Битолската тврдина за поставување на натписот сам по себе би содржел симболична порака– во градот каде што имал дворци убиениот цар Гаврил Радомир, разурнати од Василиј и обновени не од Радомир, туку од Јован Владислав.¹¹⁴ Титулата *самодржец*

¹¹⁰Овој поим во времето на Петар бил со тенденција на отпаѓање од титулата– стремехот тој да се избегнува логички следел од неговото ограничувачка и деградирачка, „деромеизирачка“ функција што го внесувал во титулата василевс

¹¹¹Види Острогорски, Автократор, 295, 302, и Џордан Заимов, нав. дело, 85.

¹¹²Ioannis Scylitzae, 358, 85.

¹¹³Тоа е време на жестоки пресметки чии жртви ќе бидат освен Гаврило Радомир и неговата жена, но и зет му Јован Владимир, а синот на Радомир бил ослепен (Пириватрић, Самоилова, 129). Правени се обиди за убиство на самиот Владислав, а непријателството е сосема живо и во 1018 г. кога сестрите на Гаврило Радомир ја напаѓаат и ѝ се закануваат со убиство на жената на Владислав пред самиот Василиј.

¹¹⁴Причината за подигање на овој натпис овде не може да биде местене на престолнината од Охрид во Битола (како што мисли Василка Заимова, нав. дело, 87, 109) – Охрид не бил задржан од Василиј, а Битола е со далеку поранлива позиција од Охрид, а и крај во Охрид била извршена последната капитулација на царството, овде била благајната и сл. Како одглас од овие судири и како дел од пропагандата на Самоиловниот род веројатно може да го разгледаме тврдењето на Дукљанскиот презвитер дека Василиј го потикнал Владислав за убиството поради страв од Радомир имајќи ги предвид тесните врски на Дукља и

може да се сфати како буквална употреба на поимот¹¹⁵ – Јован Владислав потенцира дека тој сам ја има целата власт, така како што ја имал некогаш Самоил (затоа и последниот е посочен како самодржавен). На последното може да се приговори дека во Византија во овој период *автократор*, макар и понекогаш да се сфаќало буквално, сепак не предвидувало дека василевсот е само еден, туку служело за потенцирање и разграничување на вистинскиот цар и држител на власта, од совладетелот, а понекогаш и совладетелот заедно со владетелот е титулован така.

Повикувањето на светците би имало за цел да го потенцира Божјото одобрение за владетелот (што имплицира и дека опонентите се борат против Бога). Тој се јавува како добар владетел кој се грижи за доброто на поданиците. Внук е на основачите на родот– Никола и Рипсимија, на кои можеби поради таква причина (колку и тоа да било неосновано) им е припишано индиректно царско достоинство преку епитетот „благверни“. Син е на Арон– постариот брат на Самоил самодржавниот цар (така тој се јавува не само од царската лоза како братов син на самодржавниот цар Самоил, но и има поголемо право на престолот по принципот на примогенитура).¹¹⁶ Татко му и Самоил заедно ја постигнале најголемата победа над Василиј, додека Самоил сам (без татко му) го доживеал најтешкиот пораз од Василиј.¹¹⁷ Тоа последното е единственото смислено објаснување за евентуално спомнување на поразот кај Беласица во овој градежен натпис што може да го видам¹¹⁸ – на таков начин се рекламира Ароновиот род како заслужен за победата и се дисквалификува Самоиловиот како виновен за поразот и тешката состојба во државата. Со цитирањето на поразот при Беласица кругот се затвора и поддржуваниот од небото и по право владетел Јован Владислав се јавува како спасител и единствен излез од катастрофата што ја навлекол Самоил.

И овде доаѓа „Бугарин родом“, коешто, погледнато во функција на докажување на поголемо право на престолот, може да најде објаснување како аргумент насочен против Јован Владимир– Самоиловиот зет и во соодветниот момент глава на Самоиловиот род. По смртта на Радомир и ослепувањето на неговиот најголем син тој бил единствен, кој можел да го оспори правото на Јован Владислав на престолот; располагал со лојалноста на своите поданици во Зета и поддршката на непријателите на Јован Владислав. Не случајно Владислав ќе вложи толку напори да

нејзините владетели со Самуиловиот род (Ljetopis popa Dukljanina, red. Vladimir Mosin, Zagreb 1950, 81).

¹¹⁵Георгије Острогорски, Автократор, 285.

¹¹⁶Таквата тенденција уште повеќе се потенцира при Мошиновата реконструкција „постариот брат на Самоил“ (Владимир Мошин, Битољска плоча, 56, 57, Истиот, Уште за Битољската плоча, 257).

¹¹⁷Владимир Мошин, Најстарата, 39. Донекаде слично објаснува мотивите во спомнувањето на двете битки Василка Заимова, нав. дело, 110.

¹¹⁸Слично и Владимир Мошин, Битољски натпис, 57.

го намами и да го убие дури по цена на кривоклетство. Тоа станало на 22 мај 1016 или 1017 г., а тврдината е реновирана не порано од септемвриската 1015/1016 г.,¹¹⁹ помалку од година по доаѓањето на власт на новиот цар, кога неговата положба сè уште не била стабилна. Слабо место во еветуалните претензии на Јован Владимир било тоа што макар да се јавува „Бугарин“ како секој поданик на бугарскиот цар, не бил таков по раѓање– неговиот татко не бил поданик на бугарските цареви.¹²⁰ Исто би можело да е насочено против Јован Владимир потцртувањето на роднинската врска со Самоил, на кој Јован Владислав му е внук, односно роднина по крв, а не по закон како е случајот со Самоиловиот зет. Како што се гледа, макар логични и можни, сите овие објаснувања страдаат од хипотетичност и се спорни во многу свои сегменти.

Поимот Бугари – етничност или етатичност

Едни учени поимот *Бугари* во натписот го толкуваат како политичка претензија¹²¹ додека други како израз на етничка самосвест. Меѓу научниците кои гледаат во поимот Бугари етничка употреба има две различни интерпретации. Според едните е во прашање етничко изедначување меѓу владетелот и населението во Македонија под општиот етноним Бугари,¹²² што подразбира словенска содржина на поимот. Други овде согледуваат декларирање на прабугарско потекло на владетелот¹²³

¹¹⁹Види Коста Ациевски, нав. дело, 53

¹²⁰Ограничувања во таква смисла постоеле во антиката, а ги има и денеска. Меѓу најпознатиот пример во доцниот Рим е секако Рикимер, кои макар и де факто владетел на западната империја и создавач на императори не можел да стане самиот таков поради своето неримско потекло. Во VI в. во Толедското Кралство е воспоставено правило човек од странско потекло да не може да биде избран за крал (3 правило на 5-от Толедски собор и 17-то на шестиот, Isabel Velazquez Pro patriae gentisque Gothorum statv (4th council of Toledo, canon 75, a. 633) in Regna and Gentes, Boston, 2003, 205, 206. Тоа изгледа иам врска и со ограничувањето новопокрстени да не можат да заземаат епископски и други црковни должности (види Тимотеј 1, 3:6 и 3 правило на Лаодикијскиот собор) Вреди да се спомене дека слична аргументација за правото на царување над Ромеите ќе биде истакната и против Симеон– тој сакал да стане цар на Ромеите заборавајќи дека е недозволиво неромеј да владее со Ромеите (εἰ μὴ Ῥωμαίων Ῥωμαίους ἀπόμνητον, Извори за българската история, том 9, Гръцки извори за българската история, т. 5, БАН, София 1964, 94. Изгледа и во Бугарија на Симеон постоела таква идеја, за што судиме од едно писмо на Роман Лакапин до Симеон на почетокот на 925 г., од кое се гледа дека Симеон го обвинувал Роман дека е туѓинец и дојденец и како таков не можел да биде василевс на Ромеите. Роман му одговара на Симеон дека „јас не можев да се сметам од луѓето со здрава мисла ниту за дојденец, ниту за туѓинец“ (Гръцки извори за българската история, т. 4, София 1964, 307) и навистина татко му бил емигрант, но на служба во царската гарда.

¹²¹Владимир Мошин, Битољска плоча, 55, Вера Стојчева-Антиќ, нав.дело, 601. Види и Paul Stephenson, Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans, 900 – 1204, Cambridge, 2004, 61, „The practice of claiming the title emperor of the Bulgarians, therefore, had no ethnic significance.“

¹²²Йордан Заимов, нав.дело, 19, 82: владетелот „...треба да им каже уште, дека и тој е од нивното потекло, дека и тој е Бугарин по род како нив.“, Димитър Ангелов, Образование, 335, 336: „Јован Владислав се нарекува „Бугарин по род“, што покажува јасно, дека називот имал етничка содржина, дека го одразува сфаќањето за припадност кон соодветен народ и татковина“, Истиот, Българската народност, 23.

¹²³Пламен Павлов, нав.дело, 14 „...на таков начин тој ја истакнува својата „исконска бугарска (прабугарска) крв,...“ Антон Съботинов, Българският произход на цар Самуиловиот род, София 2005, 110 – 112. За прабугарско потекло на Комитопулите порано зборува Н.П. Благоевъ, Критически погледъ върху известията на Йоанъ Скилица за произхода на царъ Самуиловата държава, Македонски преглед,

што пак би предвидувало дека „родум“ се јавува во улога на етнички разграничител меѓу етнички Бугари (турски Булгари) и политички Бугари (поданици за кои се гради тврдината). Меѓутоа, такво разграничување меѓу владетелот и поданиците изгледа малку веројатно.

Употребата на Бугари за поданиците на бугарски самодржец е логична и неизбежна, но малку или ништо не ни зборува за начините на кои се именувало самото население, за неговата етничка припадност и за начинот на кој тоа го восприемало поимот Бугари. На ист начин на кој една тврдина подигната од василевсот на Ромеите за животот и спасот на Ромеите, нема да каже ништо за етничката припадност на населението, ниту дури за степенот на лојалност и себевосприемање на тоа население како Ромеи. Она што најмногу создава впечаток за етничка употреба на поимот е секако формулацијата „Бугарин родум“. Дури и учени со модерно сфаќање на етничката проблематика во средниот век гледаат во тоа израз на некој вид етничка самосвест.¹²⁴ Но, зборот „родомъ“ нема задолжително, а ниту единствено етничко значење. Било преведен со „по род“, било со „родум“ и во двата случаи изразува потекло и припадност, која може да биде освен етничка, исто така и политичка, религиска, географска. Во приближно современиот на натписот Супрасалски зборник може да најдеме дека Исус е „назарѣнин родомъ“.¹²⁵ Во житието на Гаврил Лесновски откриваме дека некој Мавраган е паганин родум/ по род (ѐлина родомъ).¹²⁶ Не е поразлично и во Византија во која може да сретнеме употреба на Ромеј по род (Ῥωμαῖον το γένος).¹²⁷ А дека *Ромеј (Грк) по род и Бугарин по род* се користеле како квалитативно изедначени имаме пример и во словенските извори од XI до XII в.¹²⁸ Притоа е употребен не *јазик* (ethnos), туку *род* (genos)- доста понедефиниран збор; во Византија исто се претпочита *genos* пред *ethnos* кога се зборува за Ромеите.

Според тоа етничката интерпретација нема неспорни аргументи на своја страна; нејзината сила (а истовремено и слабост) е во блискоста до нашите современи сфаќања. Етничкото толкување се судира и со сериозни проблеми. Прво тука се вестите за ерменското потекло на

1926, кн 4., 25.

¹²⁴Пириватриџ, Самоилова држава, 183 „битолскиот натпис е... пример за своевидно изразување на етничка свест“. Како етничка самосвест го толкуваат и Џордан Заимов, нав. дело, 79, Иван Божилов, Битолският надпис, 93, Александър Милев, нав. дело, 130 – 132.

¹²⁵Димитър Ангелов, Съдържание и смисъл на думата „отечество“ в средновековната българска книжнина, Българско средновековие – идеологическа мисъл и провета, София 1982, 80

¹²⁶Џордан Иванов, Старини, 399

¹²⁷На пример Ioannis Scylitzae, 91, ⁷⁴. Види кај Акрополит и Скутариот за жителите на Мелник како „чисти Ромеи по род“ - καθαροί τὸ γένος Ῥωμαῖοι (Georgii Acropolitae Opera, rec. A Heisenberg, I – II, Lipsiae, 1903, I, p. 76, ²⁸) и Ῥωμαῖοι τὸ γένος καθαροί (Скутариот - Ἀνωνύμου Σινουπῆς Χρονικῆ, Bibliotheca Graeca medii aevi, ed. C. N. Sathas, vol. VII, 1894, 494, ²)

¹²⁸Спореди во Толкување Данилово: *отць же ѿго ѿ Българьского рода. а мати гръчского рода*, Заимова В.Т. и Милтенова А. нав. дело, 126

комитопулите кои се косат со етничкото толкување на „Бугарин родом“ било како словенско било како (пра)бугарско. Потоа во словенските текстови настанати во периодот X – XII в. поимите Словени и Бугари не се поврзуваат, а како самоидентификација служи поимот Словен – сфаќан како име на единствен народ и единствен јазик на поголем дел од Балканот и надвор од него.¹²⁹ *Самодржец* е титула, која, имајќи предвид дека е царска, не би можела да биде етничка.¹³⁰ Земајќи ја предвид и универзалноста на царството, и вообичаеното именување на поданиците според државата, логички следува дека поимот Бугари во овие случаи треба да е употребен како политоним, а не како етноним. Затоа не малку учени виделе овде имено политичко значење и претензија.¹³¹ За присутноста на спорна претензија овде зборува и пренагласувањето на поимот *Бугари*– општопознатото не би имало потреба од предимензионирање и од особено потенцирање.

Би додал дека освен како политоним овде поимот „Бугари“ можел да биде употребен и во смисла на власта (елита, војска итн.). Тврдините се градат, пред сè, за заштита на елитата и војската, а не за самото население. Ова не би бил првиот случај за таква употреба, го имаме и за други простори на Балканот,¹³² а постоел и во Бугарската Држава.¹³³ Ако со Бугари се означува елитата во Бугарското Царство, тогаш „Бугарин родом“ добива конкретна смисла– дедото на Јован Владислав Никола бил дел од таа елита.

¹²⁹За словенските автори од XI-XII в. не постои идејата дека има повеќе од еден словенски народ и јазик, ниту им се познати други термини за означување на јазикот, народот, писмото, луѓето итн. освен преку поимот „словенски“. Охридскиот апостол од XII в. Кирила оучителъ словѣньскоу жътѣкоу, влаженѣи ѡѣцъ нашѣ Меѡдѣе арѣхѣпѣи моравескѣ оучителъ словѣньскоу жътѣкоу иже прѣкложи въскрѣсна ставлѣ ѡѣти ѡ грѣѣска въ словѣнескѣ жътѣкѣ (С.М.Кульбакинъ, Охридская рукопись апостола, конца XII века, Български старини, кн. 3, XLI – LIX, София 1907, с. 124, 128). Во Григоровичев триод од XII в. е додаден следниот тропар: Похвалами да вѣнчѣатъ сѣ Кирила философа, новоизбранное множество приведеъ Господевѣи словѣньскааго ѣззыка, съ вратомъ Меѡдѣемъ; съ нѣма же пѣтѣ вѣжди отецъ Иоан поустѣна рѣлскѣжѣ (Александър Теодоров-Балан, Кирил и Методий, т. 2, София 1934, 79, Види и БЛК XIII, 29). Веројатно, меѓу нив треба да се посочат и два превода извршени од презвитер Јоан, чие датирање е спорно (Донка Петканова, Българска средновековна литература, 285.) Освен тоа заслужува да се забележи дека од овој период се најстарите преписи на старословенските дела од IX-X в., со целата нивна јасна и богата словенска терминологија. Спореди и во Повест временех лет. (Полное собрание русских летописей Т. 1. Лаврентьевская летопись. — Ленинград, 1926-1928, с. 3-15).

¹³⁰Како што толкуваат Йорданов Заимов, нав.дело, 19, според кој самодржец бугарски значи самодржец на бугарскиот народ „во титулата не се спомнува поимот „народ“, но тоа секогаш се подразбира“. Слично Иван Божилов, Битолският надпис, 87.

¹³¹Колку што ми е познато само Ташковски (Кон етногенезата, 162, 163, Прилог, 509, бел. 9) овде видел тематска употреба во врска со својот став дека е во прашање подоцнежен натпис повлијаен од византиската административна терминологија од XI в.

¹³²На пример Хрват се употребувал во некои документи во смисла на благородник (Гирковић Сима, Работници, војници, духовници, Друштва средновековног Балкана, Београд 1997, 172-184, 82, 183). Дека под народи се мислело поскоро на елитите отколку на населението види Pohl Walter, Conceptions of ethnicity in Early Medieval studies, Archaeologia Polona, vol. 29, 1991, 41, Хобсбаум, Нациите и национализмот по 1780 г., програма, мит стварност, Скопје 1993, 106-108.

¹³³Веселин Бешевлиев, нав.дело, 127, 128, 210. Натпис на Маламир – „...дојде во Филипопол и Грците избегаа и тогаш капхан Избул ... направи средба со Филипополци.“ при што Филипопикци не се Грци (т.е. Ромеи) за разлика од избеганата администрација и војска.

Според тоа може да се заклучи дека натписот не ни дава информација за ентичноста на овие простори во почетокот на XI в., туку за политичките реалности и претензии.

Битолскиот натпис претставува важен историски и писмен споменик. Независно дали е од XI, XIII или од XX век тој заслужува натамошно детално истражување за да го добие своето вистинско место во историјата. При неговата употреба во науката е неопходна одредена доза внимателност– во видот во кој стигнал до нас тој тешко може да се користи како основа за донесување дефинитивни заклучоци. За жал при состојбата во која се наоѓа тој поставува повеќе прашања отколку што дава одговори.

Stojko Stojkov, associate professor, PhD
University of “Goce Delchev” - Shtip

BITOLA PLATE - DILEMMAS AND INTERPRETATIONS

Summary

The subject of this article is the Bitola plate, but not as a new attempt for reconstruction of the strongly damaged text, but as an analysis of the disputable moments and of some of its scarcely searched aspects. Among the key topic here would be the dating, the original size, the titles of the rulers, the specific way of invoking the saints' help, the topic of authenticity, the notion Bulgarians as an ethnicity or etatism etc. Besides, an attempt is made to offer at least a hypothetic interpretation of its contents which would further help explain a great number of original features of the inscription.